

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
Навчально-науковий інститут психології та соціальної роботи
Кафедра соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «бакалавр»

на тему

**«Профілактика гендерно зумовленого насильства серед
студентської молоді в умовах воєнного стану»**

Виконав:

здобувачка вищої освіти, 43 групи

спеціальності 231

Соціальна робота

Могильницька Катерина Михайлівна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Рень Лариса Василівна

Чернігів – 2026

Роботу подано до розгляду « ____ » _____ 2026 року.

Здобувач (ка)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри

(назва кафедри)

Протокол № _____ від « _____ » _____ 2026 року.

Здобувач (ка) допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	9
1.1. Сутність та види гендерно зумовленого насильства	9
1.2. Нормативно-правове забезпечення протидії гендерно зумовленому насильству в Україні	15
1.3. Соціально-психологічні особливості студентської молоді в умовах воєнного стану.....	20
РОЗДІЛ 2	
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	28
2.1. Аналіз досвіду профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді	28
2.2. Емпіричне дослідження обізнаності студентської молоді щодо проблеми гендерно зумовленого насильства (на прикладі закладів вищої освіти м. Чернігова)	34
2.3. Розробка програми профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді в умовах воєнного стану	46
ВИСНОВКИ	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	58
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ.....	65
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сьогодні в українському суспільстві проблема гендерно зумовленого насильства залишається гострою та соціально значущою. Вона не зводиться лише до окремих випадків агресії між людьми. Йдеться про явище, яке пов'язане з дією гендерних стереотипів, нерівністю між жінками і чоловіками, різним доступом до можливостей та нерівномірним розподілом впливу у суспільному житті.

Гендерно зумовлене насильство може мати різні прояви: фізичний, психологічний, економічний, сексуальний. Його наслідки торкаються не тільки людини, яка безпосередньо зазнала насильства. Вони впливають і на родину, освітнє середовище, соціальні зв'язки та загальне відчуття безпеки у суспільстві.

Сама проблема гендерно зумовленого насильства не є новою, однак сьогодні вона набуває інших форм. На це впливають зміни у суспільному житті, активний розвиток цифрових технологій, переосмислення соціальних ролей і зростання уваги до питань прав людини. Наприклад, цифрове середовище створює простір для кібербулінгу, онлайн-переслідування, психологічного тиску та сексуальних домагань в Інтернеті, які також можуть мати гендерне підґрунтя.

В Україні запобігання гендерно зумовленому насильству розглядається як один із напрямів державної соціальної політики. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017) визначає засади попередження насильства, механізми реагування на його прояви та систему допомоги постраждалим особам. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005), у свою чергу, спрямований на утвердження гендерної рівності, недопущення дискримінації за ознакою статі та формування безпечного соціального середовища.

У період воєнного стану проблема гендерно зумовленого насильства стала ще гострішою. Війна супроводжується соціальними, економічними та

психологічними викликами: порушенням звичного способу життя, втратою стабільності, вимушеним переміщенням людей, напруженням у родинах і невизначеністю майбутнього. За таких обставин підвищується ризик конфліктів, агресивної поведінки та різних форм насильства.

Статистичні дані також підтверджують, що проблема насильства в Україні у період війни не втрачає актуальності. За інформацією Міністерства внутрішніх справ України, у 2023 році Національна поліція зареєструвала понад 291 тис. фактів домашнього насильства, що на 20% більше, ніж у 2022 році [20]. Водночас UNFPA у ситуаційному звіті 2024 року зазначав, що близько 2,5 млн людей в Україні, переважно жінки та дівчата, потребують підтримки у зв'язку з ризиками гендерно зумовленого насильства [56]. На регіональному рівні проблема також залишається помітною: за даними Чернігівської обласної військової адміністрації, у 2024 році на Чернігівщині було зафіксовано 7604 заяви щодо вчинення домашнього насильства [46]. Такі показники є важливими для нашого дослідження, адже домашнє насильство часто має гендерне підґрунтя та пов'язане з контролем, нерівністю, психологічним тиском і порушенням прав людини.

У ситуаціях збройного конфлікту гендерно зумовлене насильство може проявлятися не лише у побутових чи міжособистісних стосунках. Воно також може ставати засобом тиску, контролю та залякування. Окреме місце у цій проблематиці займає сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, оскільки воно розглядається як серйозне порушення прав людини та норм міжнародного гуманітарного права. У межах цієї теми варто звернути увагу на Стамбульську конвенцію – Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Вона закріплює комплексний підхід до протидії насильству, який поєднує профілактику, захист постраждалих осіб, притягнення кривдників до відповідальності та узгоджену державну політику.

В умовах воєнного стану вразливість до гендерно зумовленого насильства зростає у різних соціальних групах. Особливе місце серед них

займає студентська молодь. Студентський вік пов'язаний з активною соціалізацією, формуванням світогляду, життєвих цінностей і моделей поведінки. У цей період молоді люди включаються у нові соціальні взаємодії, вибудовують міжособистісні контакти та формують власну соціальну ідентичність.

Разом із тим молоді люди, які навчаються у закладах вищої освіти, перебувають під впливом підвищеного психологічного навантаження. Воно пов'язане з воєнними подіями, змінами умов проживання і навчання, а також із невизначеністю майбутнього. Це може проявлятися у тривожності, емоційній нестабільності, конфліктності та різкіших реакціях на звичайні життєві ситуації. Такі чинники створюють передумови не лише для виникнення насильницької поведінки, а й для того, що студенти можуть опинитися в ситуації насильства.

Теоретичні засади дослідження гендерно зумовленого насильства розкрито у працях українських і зарубіжних науковців. Питання гендерної рівності, гендерної політики, соціальних стереотипів і дискримінації досліджували В. Агеєва, О. Кісь, Л. Кобелянська, Н. Лавріненко, К. Левченко, Т. Марценюк, Т. Мельник, А. Сарнацька, Т. Семигіна, М. Скорик, О. Стрельник, Г. Федоришин та ін. У їхніх працях гендер розглядається не лише як ознака соціальної відмінності між жінками й чоловіками, а як система суспільних очікувань, ролей, норм і владних відносин. Саме ці підходи допомагають пояснити, чому гендерно зумовлене насильство не можна зводити тільки до особистої агресивності окремої людини. Воно має глибші соціальні передумови.

У соціально-педагогічному контексті важливими для теми є праці О. Безпалько, Т. Журавель, Н. Заверико, І. Зверєвої, А. Капської, Л. Міщик, Ж. Петрочко, В. Поліщук, Л. Рень, І. Трубавіної, С. Харченка та ін. Їхні дослідження дають можливість розглядати профілактику насильства як складову соціально-педагогічної діяльності, що поєднує просвітництво,

виховання, соціальну підтримку, консультування та формування безпечного середовища.

Соціально-психологічні аспекти поведінки особистості у кризових умовах висвітлено у працях Л. Карамушки, З. Кісарчук, О. Кокуна, Л. Коробки, О. Кочубейник, Г. Лазос, С. Максименка, В. Москаленко, В. Панка, Т. Титаренко, Н. Чепелевої та ін. У цих дослідженнях розглядаються питання психологічної стійкості, адаптації до стресових обставин, переживання травматичного досвіду, міжособистісної взаємодії та психосоціальної підтримки.

Серед зарубіжних дослідників, які вивчали природу насильства, його соціальні передумови та механізми попередження, варто виокремити П. Бурдьє, С. Волбі, Л. Волкер, Й. Галтунга, Л. Гейз, Е. Добаш, П. Добаш, М. Джонсона, Дж. Келлі, Дж. Кемпбелл, Р. Коннелл, М. Косс, Е. Старка, М. Флада та ін.

Наукові розвідки І. Булах, Л. Василенко, Л. Долинської, О. Коханової, О. Пасєки, М. Савчина, О. Сергєєнкової, О. Столярчук, В. Юрченка та ін. присвячені дослідженню особливостей студентського віку як періоду активного особистісного, професійного, соціального й ціннісного самовизначення. Саме в цей час формуються сталі моделі міжособистісної взаємодії, уявлення про партнерство, відповідальність, особисті межі, гендерні ролі та допустимі способи розв'язання конфліктів. Тому студентська молодь є не лише групою ризику, а й важливою цільовою аудиторією для профілактичної роботи.

Разом із тим аналіз наукових джерел свідчить, що питання профілактики гендерно зумовленого насильства саме серед студентської молоді в умовах воєнного стану потребує подальшого вивчення. Саме це й зумовило вибір теми кваліфікаційної роботи: ***«Профілактика гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді в умовах воєнного стану»***.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні засади та практичні аспекти профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді в умовах воєнного стану.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**:

1. Розкрити сутність поняття та види гендерно зумовленого насильства, нормативно-правове забезпечення протидії гендерно зумовленому насильству в Україні.
2. Схарактеризувати соціально-психологічні особливості студентської молоді в умовах воєнного стану.
3. Проаналізувати досвід профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді.
4. Провести емпіричне дослідження обізнаності студентської молоді щодо проблеми гендерно зумовленого насильства (на прикладі закладів вищої освіти м. Чернігові), розробити відповідну програму профілактики для студентської молоді.

Об'єкт дослідження – профілактика гендерно зумовленого насильства.

Предмет дослідження – профілактика гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді в умовах воєнного стану.

З метою розв'язання поставлених завдань були використані такі **методи дослідження**:

– *теоретичні*: аналіз і синтез, порівняння, систематизація та узагальнення наукової літератури й нормативно-правових документів з метою розкриття сутності гендерно зумовленого насильства, його видів, нормативно-правового забезпечення протидії насильству та соціально-психологічних особливостей студентської молоді в умовах воєнного стану;

– *емпіричні*: анкетування студентської молоді для визначення рівня обізнаності щодо проблеми гендерно зумовленого насильства та ставлення до профілактичних заходів; кількісне опрацювання відповідей респондентів для узагальнення результатів дослідження та формулювання висновків.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що розглянуто сутність поняття гендерно зумовленого насильства, схарактеризовано його основні види, узагальнено нормативно-правове забезпечення протидії цьому явищу, визначено соціально-психологічні особливості студентської молоді в умовах воєнного стану. Розроблена програма профілактики гедерно зумовлено насильства серед студентської молоді може бути використана у практичній діяльності закладів вищої освіти, а також соціальними педагогами, соціальними працівниками та практичними психологами під час організації інформаційно-просвітницьких заходів, тренінгів і тематичних занять, спрямованих на формування безпечного освітнього середовища для студентської молоді.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були апробовані на Міжнародній науковій конференції «XVI Сіверянські соціально-психологічні читання» (23.04.2026 р., м. Чернігів), тема доповіді «Соціально-психологічні особливості студентської молоді в умовах воєнного стану».

Структура кваліфікаційної роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, списку основних термінів та додатків. Загальний обсяг бакалаврської роботи складає 74 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФІЛАКТИКИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

1.1. Сутність та види гендерно зумовленого насильства

Гендерно зумовлене насильство є складним соціальним явищем. Воно охоплює різні форми агресивної поведінки, спрямованої проти людини через її стать, гендерну належність або гендерну ідентичність [25; 49].

На думку Т. Мельник, таке насильство не варто розглядати лише як окремий випадок міжособистісного конфлікту. Його причини значно глибші. Вони пов'язані з нерівністю між жінками і чоловіками, дією гендерних стереотипів та нерівномірним розподілом влади у суспільстві. У міжнародних документах Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок гендерно зумовлене насильство також визначається як порушення прав людини, оскільки воно посягає на безпеку, гідність, свободу та недоторканність особи [12; 25; 49].

У міжнародному правовому полі гендерно зумовлене насильство визначають як будь-який акт насильства, що здійснюється на основі гендерної належності та спричиняє або може спричинити фізичну, сексуальну чи психологічну шкоду або страждання. До нього відносять також погрози, примус і свавільне позбавлення свободи. Таке розуміння покладене в основу багатьох міжнародних документів, зокрема Декларації ООН про викорінення насильства щодо жінок та Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству. Для нашого дослідження це важливо, оскільки дозволяє говорити про насильство не лише

як про особисту проблему постраждалої людини, а як про суспільне явище, що потребує системного реагування [13; 49].

Як зазначають О. Кісь та Т. Мельник, сутність гендерно зумовленого насильства безпосередньо пов'язана з категорією «гендер». У сучасній науці гендер розглядається не тільки як біологічна відмінність між чоловіками і жінками. Це ще й система соціально сформованих ролей, норм, очікувань і моделей поведінки. Саме через такі уявлення суспільство часто визначає, якими «мають бути» чоловіки і жінки, які ролі вони повинні виконувати, яка поведінка вважається прийнятною, а яка – ні. За певних умов ці уявлення підтримують нерівність, обмежують можливості людини та створюють підґрунтя для дискримінації й насильства [10; 25].

У соціологічному підході, на думку Т. Мельник і Н. Лавріненко, гендерно зумовлене насильство розглядається як прояв структурної нерівності та символічного домінування. Тобто воно не завжди обмежується прямим фізичним впливом. Насильство може проявлятися через контроль, знецінення, приниження, тиск, нав'язування певних правил поведінки або обмеження свободи вибору. У такому розумінні воно стає способом підтримання нерівних відносин між людьми та закріплення влади однієї сторони над іншою. Це потрібно враховувати під час дослідження молодіжного середовища, адже насильство не завжди має відкриту форму: іноді воно маскується під «жарти», контроль у стосунках, тиск з боку партнера або приниження в онлайн-спілкуванні [25].

В українських наукових дослідженнях проблема гендерно зумовленого насильства розглядається з урахуванням соціального, культурного й історичного контексту. О. Кісь звертає увагу на те, що традиційні уявлення про жіночі та чоловічі ролі тривалий час впливали на становище жінок у суспільстві та могли закріплювати нерівність. Н. Лавріненко аналізує роль гендерних стереотипів у сучасному суспільстві, а Т. Мельник підкреслює значення державної гендерної політики для подолання дискримінації та запобігання насильству [10; 25].

Це дає підстави зробити висновок, що гендерно зумовлене насильство має не випадковий, а соціально зумовлений характер. Воно виникає не лише через особисту агресивність окремої людини. Важливе значення мають також норми, установки та моделі поведінки, які закріплюються у суспільстві й іноді сприймаються як «звичні» або «природні» [10; 25].

На думку П. Горностая, одним із чинників виникнення гендерно зумовленого насильства є процес соціалізації особистості. У ході соціалізації людина засвоює певні уявлення про чоловічу і жіночу поведінку, сімейні ролі, допустимі способи взаємодії та межі особистої свободи [25].

Якщо в суспільстві поширені стереотипи про «сильну» чоловічу поведінку, домінування, контроль або «покірну» жіночу роль, це може сприяти виправданню агресивних та насильницьких моделей поведінки. Для студентської молоді це має особливе значення, адже саме в цьому віці активно формуються уявлення про партнерські стосунки, особистісні межі, відповідальність і способи комунікації [1; 25].

Для глибшого розуміння гендерно зумовленого насильства потрібно звернутися до причин його виникнення. А. Капська підкреслює, що соціальні проблеми, пов'язані з насильством, не мають однієї простої причини. Вони складаються під впливом різних чинників: соціальних, психологічних, економічних, культурних. До них можна віднести гендерні стереотипи, нерівномірний розподіл влади, низький рівень правової культури та недостатню обізнаність людей щодо власних прав і можливостей захисту. Усе це поступово створює умови, за яких насильство може не лише виникати, а й залишатися непоміченим або виправданим оточенням [43].

У матеріалах ВООЗ та міжнародних рекомендаціях зазначається, що ризики гендерно зумовленого насильства зростають в умовах соціальної нестабільності, економічних труднощів, вимушеного переміщення та психологічного напруження. У період воєнного стану ці чинники стають особливо помітними. Війна посилює тривожність, емоційне виснаження, конфліктність та агресивні реакції. Через це проблема гендерно зумовленого

наси́льства в умовах війни потребує окремої уваги, особливо коли йдеться про молодь на етапі особистісного та професійного становлення [51; 61].

Природа гендерно зумовленого наси́льства є комплексною. На його виникнення впливають соціально-економічні, культурні, психологічні та політичні чинники. [25; 51; 61].

У кризових умовах ці чинники можуть посилюватися. Люди частіше перебувають у стані стресу, невизначеності та втрати контролю над власним життям. Для молоді це має особливе значення, адже цей період життя пов'язаний із формуванням особистості, пошуком власної ідентичності, побудовою стосунків та адаптацією до нових соціальних умов. [51; 59; 60].

Гендерно зумовлене наси́льство може проявлятися у кількох основних формах, які відрізняються за характером впливу на людину. Найчастіше у науковій, правовій та соціально-педагогічній літературі виокремлюють фізичне, психологічне, сексуальне та економічне наси́льство. Саме така класифікація використовується і в українському законодавстві у сфері запобігання та протидії домашньому наси́льству [33].

Розглянемо форми гендерного наси́льства більш детально. Так, фізичне наси́льство передбачає застосування фізичної сили, що може призвести до тілесних ушкоджень, болю, погіршення стану здоров'я або загрози життю. Ця форма є найбільш очевидною, оскільки її наслідки часто можна побачити зовні. Проте фізичне наси́льство рідко існує окремо. Воно може поєднуватися з психологічним тиском, погрозами, контролем, економічною залежністю або сексуальним примусом. У звіті ВООЗ наси́льство розглядається як фактор, що має серйозні наслідки для фізичного і психічного здоров'я людини та може впливати на її подальше соціальне функціонування [61].

Психологічне наси́льство проявляється через емоційний тиск, приниження, залякування, контроль, маніпуляції, образи, постійне знецінення або ізоляцію людини від соціального оточення. На перший погляд

воно може бути менш помітним для сторонніх. Але його наслідки часто є дуже глибокими [12; 33; 61].

Психологічне насильство поступово руйнує впевненість людини в собі, знижує самооцінку, формує відчуття провини, страху або залежності від кривдника. Саме через це воно є особливо небезпечним. Постраждала людина не завжди одразу усвідомлює, що перебуває в ситуації насильства [1; 61].

С. Максименко звертає увагу на те, що тривалий психологічний тиск негативно впливає на емоційний стан особистості. Він може посилювати тривожність, сприяти депресивним переживанням, знижувати здатність людини до самостійного прийняття рішень і поступово змінювати її уявлення про власні можливості [17].

Сексуальне насильство охоплює будь-які дії сексуального характеру, вчинені без вільної та усвідомленої згоди особи. Воно може включати фізичний примус, сексуальні домагання, погрози, тиск, шантаж або використання залежного становища людини [12; 33; 49].

У сучасних умовах сексуальне насильство може проявлятися не лише офлайн, а й у цифровому середовищі. Йдеться, наприклад, про надсилання небажаних повідомлень сексуального змісту, вимагання інтимних фото, погрози поширення особистих матеріалів або інші форми онлайн-тиску. Такі прояви небезпечні тим, що можуть зберігатися у цифровому просторі, швидко поширюватися та тривалий час впливати на психологічний стан постраждалої особи [54].

Економічне насильство полягає у контролі над фінансовими ресурсами, обмеженні доступу до коштів, забороні працювати, навчатися або самостійно розпоряджатися власним майном. Така форма насильства створює залежність постраждалої особи від кривдника та ускладнює можливість вийти з небезпечних відносин. Матеріальні ресурси в такій ситуації можуть використовуватися як засіб контролю, тиску або обмеження особистої свободи [33].

Окрім зазначених форм, у сучасному суспільстві дедалі більшого поширення набуває кібернасильство. Воно включає онлайн-переслідування, кібербулінг, поширення конфіденційної інформації без згоди, шантаж, погрози, створення або поширення принизливого контенту та інші форми цифрового впливу. Європейське дослідження FRA також звертає увагу на поширеність різних форм насильства щодо жінок, зокрема переслідування та домагань в онлайн-просторі. Це підтверджує необхідність урахування цифрового середовища в сучасній профілактичній роботі [50; 54].

У методичних матеріалах із протидії насильству підкреслюється, що однією з важливих рис гендерно зумовленого насильства є його прихований характер. Значна частина випадків не стає відомою через страх, сором, побоювання осуду, матеріальну чи психологічну залежність від кривдника, а також недовіру до відповідних установ [1; 27]. Через це офіційна статистика не завжди відображає реальний масштаб проблеми. Така ситуація ускладнює своєчасне реагування й показує, наскільки важливою є профілактична та інформаційно-просвітницька робота [1].

Наслідки гендерно зумовленого насильства мають комплексний характер і можуть впливати на всі сфери життя людини. Вони включають фізичні травми, погіршення психічного здоров'я, тривожність, депресивні стани, соціальну ізоляцію, зниження самооцінки, втрату довіри до людей і порушення процесу соціалізації. Для студентів такі наслідки можуть позначатися на навчанні, міжособистісних стосунках, професійному становленні, адаптації до освітнього середовища та розвитку особистості [55; 61].

Отже, гендерно зумовлене насильство є складним соціальним явищем, яке виникає та підтримується під впливом соціальних, психологічних, культурних та економічних чинників. Воно має різні форми прояву і не завжди є очевидним для оточення. Його наслідки можуть тривалий час впливати на фізичне й психічне здоров'я людини, її соціальні зв'язки та процес особистісного розвитку. У період війни ця проблема потребує

особливої уваги з боку держави, закладів освіти, соціальних служб і громадських організацій. Профілактична робота у цьому контексті допомагає зменшити ризики насильства, підвищити обізнаність студентської молоді та створити умови для своєчасного реагування на його прояви.

1.2. Нормативно-правове забезпечення протидії гендерно зумовленому насильству в Україні

Проблема гендерно зумовленого насильства потребує чіткого нормативно-правового регулювання. Саме законодавство визначає межі відповідальності, порядок реагування на випадки насильства, права постраждалих осіб і механізми надання їм допомоги. Без такої правової основи профілактична робота залишалася б малою і залежала б лише від ініціативи окремих фахівців [12; 32; 33].

У період воєнного стану значення правової бази посилюється. В умовах війни система захисту має не тільки реагувати на вже вчинені факти насильства, а й працювати на їх попередження. Для цього потрібні міжнародні стандарти та національні нормативно-правові акти, які визначають обов'язки держави, соціальних служб, правоохоронних органів, закладів освіти та інших суб'єктів у сфері протидії насильству [12].

Система протидії гендерно зумовленому насильству в Україні розвивається з урахуванням міжнародних стандартів у сфері прав людини. Ці стандарти задають загальне розуміння проблеми насильства, визначають принципи захисту постраждалих осіб і підкреслюють неприпустимість дискримінації [12; 48; 58].

Одним із базових міжнародних документів є Загальна декларація прав людини. Вона проголошує рівність усіх людей у правах і свободах та закріплює ідею недискримінації. Для нашої теми це має принципове значення, оскільки гендерно зумовлене насильство безпосередньо порушує право людини на безпеку, гідність, свободу та особисту недоторканність [58].

Подальший розвиток міжнародного законодавства відбувся у Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. У цьому документі дискримінація щодо жінок розглядається як будь-яке розрізнення, виключення або обмеження за ознакою статі, що перешкоджає реалізації прав і свобод на рівних засадах із чоловіками. Ця Конвенція стала ваговою основою для формування міжнародної гендерної політики. Вона зобов'язує держави не лише формально визнавати рівність жінок і чоловіків, а й вживати практичних заходів для усунення дискримінації у політичній, соціальній, економічній, культурній та інших сферах життя [48].

Для розвитку міжнародного права окремо слід виділити Декларацію ООН про ліквідацію насильства щодо жінок. Саме в ній на глобальному рівні було окреслено поняття насильства щодо жінок, його форми та наслідки. У документі наголошено, що насильство щодо жінок пов'язане з історичною нерівністю між чоловіками й жінками та водночас підтримує цю нерівність [49].

Серед міжнародних документів варто окремо назвати Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, більш відома як Стамбульська конвенція. Її значення полягає у комплексному підході до протидії насильству. Конвенція передбачає чотири ключові напрями: запобігання насильству, захист постраждалих осіб, притягнення кривдників до відповідальності та формування узгодженої державної політики. Важливо й те, що документ застосовується не лише в мирний час, а й у ситуаціях збройного конфлікту, що має особливе значення для України в сучасних умовах війни [12].

Ратифікація Україною Стамбульської конвенції у 2022 році стала важливим кроком у напрямі узгодження національного законодавства з європейськими стандартами. Це посилює правові можливості для захисту постраждалих осіб, удосконалення механізмів реагування та розвитку системи профілактики насильства. Водночас сама ратифікація міжнародного документа не вирішує проблему автоматично. Ефективність залежить від

того, наскільки його положення реально впроваджуються у практичну діяльність державних органів, соціальних служб, правоохоронної системи, закладів освіти та громадських організацій. Саме на цьому рівні правові норми перетворюються на конкретну допомогу для людини [35].

Національне законодавство України, у сфері протидії гендерно зумовленому насильству має багаторівневий характер. Воно включає Конституцію України, спеціальні закони, кодекси, підзаконні нормативно-правові акти, державні програми та стратегії. Основу цієї системи становить сама Конституція України. Вона гарантує рівність прав і свобод людини та громадянина, а також забороняє привілеї чи обмеження за ознакою статі. Конституційна норма про рівність стала основою для спеціальних законів, спрямованих на недопущення дискримінації та насильства [13].

Центральне місце у системі спеціального законодавства займає Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII. Він визначає організаційно-правові засади діяльності у цій сфері, основні напрями державної політики, коло суб'єктів, які здійснюють заходи із запобігання та протидії насильству, а також права постраждалих осіб. У законі закріплено визначення домашнього насильства, його форми та механізми реагування. Зокрема, виділяються фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство. Така класифікація важлива, оскільки допомагає точніше визначати характер правопорушення і підбирати відповідні заходи допомоги та захисту [33].

Серед механізмів захисту постраждалих осіб важливе місце займають термінові заборонні приписи. Вони застосовуються уповноваженими підрозділами органів Національної поліції України з метою негайного припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для постраждалої особи та недопущення повторного вчинення насильницьких дій. Крім того, законодавство передбачає обмежувальні приписи, які встановлюються судом, а також програми для кривдників. Такі програми спрямовані не лише на

формальне покарання, а й на зміну насильницької поведінки, усвідомлення відповідальності та попередження повторних випадків насильства [33; 34].

Кримінальний кодекс України також відіграє значну роль у системі протидії гендерно зумовленому насильству. Він передбачає відповідальність за низку кримінальних правопорушень, пов'язаних із насильством: домашнє насильство, сексуальне насильство, зґвалтування, торгівлю людьми та інші злочини. Запровадження окремої кримінальної відповідальності за домашнє насильство свідчить про те, що держава визнає цю проблему не приватною справою сім'ї, а суспільно небезпечним явищем, яке потребує правового та своєчасного реагування [14].

Окремим напрямом нормативно-правового забезпечення є адміністративна відповідальність за насильницькі дії. Кодекс України про адміністративні правопорушення передбачає відповідальність за вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису та інші пов'язані правопорушення. Такі санкції мають не лише каральне, а й превентивне значення. Вони спрямовані на попередження повторних випадків насильства, фіксацію правопорушення та створення правових підстав для подальшого захисту постраждалої особи [11; 14].

Для досліджуваної проблеми важливим є також Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV. Він визначає основні напрями державної політики у сфері забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, недопущення дискримінації за ознакою статі, а також створення умов для рівної участі жінок і чоловіків у суспільному житті. Для нашого дослідження цей Закон є важливим саме тому, що він пов'язує проблему насильства з ширшим питанням гендерної рівності. Профілактика насильства не може бути ефективною без подолання дискримінаційних уявлень про соціальні ролі жінок і чоловіків, без розвитку культури рівності, взаємоповаги та недопущення приниження за ознакою статі [32].

У сфері надання допомоги постраждалим особам варто звернути увагу на Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 № 2671-VIII. Він визначає організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику кризових життєвих ситуацій, їх подолання або мінімізацію негативних наслідків. Для осіб, які постраждали від насильства, цей закон має практичне значення, оскільки створює правові підстави для отримання соціальної підтримки, консультування, соціального супроводу, кризового втручання та інших видів допомоги [36].

У цій системі важливу роль відіграють і підзаконні акти та державні програми. Зокрема, Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству й насильству за ознакою статі на період до 2025 року передбачає просвітницьку роботу, розвиток спеціалізованих служб підтримки, підготовку фахівців і налагодження міжвідомчої взаємодії. Для профілактики серед студентської молоді це має практичне значення: правові норми повинні підкріплюватися реальними освітніми, інформаційними та соціально-педагогічними заходами [25].

Окремим елементом системи протидії насильству є діяльність спеціалізованих служб підтримки. До них належать центри соціальних служб, мобільні бригади соціально-психологічної допомоги, притулки для постраждалих осіб, денні центри соціально-психологічної допомоги, консультативні служби, гарячі лінії, а також додаткові форми підтримки. Їхня діяльність спрямована не лише на реагування на випадки насильства. Вона також охоплює профілактичну роботу, консультування, інформування, соціальний супровід і перенаправлення постраждалих осіб до відповідних фахівців [22; 37].

У профілактиці гендерно зумовленого насильства окрему роль мають заклади освіти, зокрема заклади вищої освіти. Вони є місцем здобуття професійних знань, середовищем соціалізації, формування цінностей, культури спілкування та ставлення до прав людини. Також звернемося до Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року,

схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.12.2022 № 1163-р. Документ визначає необхідність створення гендерно чутливого освітнього середовища, подолання стереотипів та забезпечення рівних прав і можливостей у сфері освіти. Для закладів вищої освіти це створює підґрунтя для профілактичної, просвітницької та виховної роботи зі студентською молоддю [38].

Таким чином, аналіз нормативно-правових актів показує, що в Україні сформовано багаторівневу систему протидії гендерно зумовленому насильству. Вона поєднує міжнародні стандарти, національне законодавство, державні програми, діяльність спеціалізованих інституцій та освітню політику. Водночас наявність законодавчих норм сама по собі не гарантує ефективного запобігання насильству. Вирішальне значення має їх практичне застосування, зокрема своєчасне реагування на випадки насильства, реальна доступність допомоги, міжвідомча взаємодія державних органів, соціальних служб, закладів освіти та громадських організацій.

Для студентів особливо важливо знати свої права, механізми захисту та служби допомоги. Тому нормативно-правова база має поєднуватися з профілактичною, інформаційною та соціально-педагогічною роботою у закладах вищої освіти. Такий підхід дозволяє не лише реагувати на насильство, а й поступово формувати безпечне освітнє середовище, у якому повага, рівність і ненасильницька взаємодія стають частиною повсякденної культури студентської молоді.

1.3. Соціально-психологічні особливості студентської молоді в умовах воєнного стану

Сучасне українське суспільство перебуває під тривалим впливом кризових явищ, пов'язаних із воєнним станом. Війна змінює не лише безпекову ситуацію. Вона впливає на повсякденне життя людей: навчання, спілкування, проживання, плани на майбутнє. Особливо чутливо на такі

зміни реагує студентська спільнота, адже студенти перебувають на етапі особистісного становлення, формування світогляду, системи цінностей і життєвих стратегій [6; 21; 60].

Вплив воєнного стану на студентів є комплексним. Він охоплює психологічний стан, соціальні зв'язки, навчальну мотивацію, відчуття безпеки та здатність пристосовуватися до нових умов життя. У матеріалах Міністерства освіти і науки України, присвячених організації освітнього процесу та психологічному супроводу в умовах воєнного стану, наголошується на необхідності підтримки здобувачів освіти у період підвищеної напруги. Подібний підхід простежується і в дослідженнях UNICEF щодо життя дітей та молоді під час війни в Україні, де підкреслюється вплив війни на емоційний стан, безпеку та соціальне благополуччя молодого покоління [6; 21].

Студентська молодь як окрема соціальна група має свої особливості. Це не лише вікова категорія. Це група людей, які активно здобувають освіту, входять у професійне середовище, формують життєві плани та вчаться самостійно приймати рішення [24; 41]. На думку М. Савчина, юнацький і ранній дорослий вік пов'язані з інтенсивним розвитком самосвідомості, професійним самовизначенням, пошуком власної ідентичності та становленням системи цінностей. Саме в цей період людина поступово переходить від залежності від родини до більшої самостійності. Вона розширює коло соціальних контактів і вчиться будувати гармонійні стосунки з іншими людьми [41].

Студентський вік пов'язаний не тільки з інтелектуальним розвитком. Це також період підвищеної емоційної чутливості, потреби у визнанні, бажання бути прийнятим у групі та знайти власне місце в суспільстві. Водночас життєвий досвід молодої людини ще не завжди достатній для того, щоб спокійно реагувати на сильні стресові фактори. Воєнні події, невизначеність майбутнього, втрата звичного способу життя або розлука з близькими можуть переживатися студентами особливо гостро. Це не означає,

що молодь є пасивною чи безпорадною. Навпаки, студенти часто демонструють високу адаптивність. Але така адаптація не завжди відбувається легко і швидко [41].

Під час воєнного стану середовище, у якому навчається і живе молодь, істотно змінюється. На студентів впливають повітряні тривоги, загроза обстрілів, вимушене переміщення, руйнування звичних соціальних зв'язків, економічна нестабільність та невизначеність майбутнього. Усе це створює підвищене психологічне навантаження. Для частини студентів війна означає не лише загальну тривогу, а й дуже конкретні втрати: переїзд до іншого міста, розлуку з родиною, втрату житла, зміну закладу освіти, необхідність поєднувати навчання з роботою або волонтерською діяльністю. За таких умов навчання вже не сприймається як ізольований процес. Воно відбувається на тлі постійного пристосування до нестабільної реальності [53; 60].

Однією з характерних рис психологічного стану студентів в умовах війни є хронічний стрес. Він виникає тоді, коли людина тривалий час перебуває під впливом напружених, небезпечних або невизначених обставин. На відміну від короткочасного стресу, який іноді мобілізує сили, хронічний стрес поступово виснажує внутрішні ресурси. У студентів це може проявлятися через емоційну втому, дратівливість, порушення сну, зниження концентрації уваги, складність у прийнятті рішень і втрату навчальної мотивації. Згідно з підходом ВООЗ, психічне здоров'я не можна розглядати лише як відсутність розладів. Воно пов'язане зі здатністю людини справлятися зі стресами, підтримувати соціальні зв'язки та продуктивно діяти у повсякденному житті. Через це тривалий вплив війни може суттєво позначатися на освітній та соціальній активності студентів [60].

Поряд зі стресом у студентській молоді можуть посилюватися тривожні та депресивні стани. Постійна невизначеність, страх за власне життя і життя близьких, інформаційне перенавантаження та відчуття втрати контролю

створюють напружене емоційне тло [59; 60]. Молодій людині важко планувати майбутнє, коли сама реальність змінюється дуже швидко [41; 60].

Такі переживання можуть проявлятися по-різному: в апатії, зниженні інтересу до навчання, униканні спілкування, емоційній закритості або, навпаки, у різких реакціях на звичайні побутові ситуації. Для студентів це особливо небезпечно, адже навчання потребує регулярності, уваги, самодисципліни та здатності підтримувати контакт із викладачами й групою [60].

Суттєвий вплив на соціально-психологічний стан студентів має порушення процесу соціалізації. Воєнний стан обмежує можливості для повноцінної комунікації, участі у колективних заходах, студентському самоврядуванні, неформальному спілкуванні та підтриманні звичних соціальних зв'язків. В. Москаленко зазначає, що соціалізація особистості відбувається через включення людини у систему соціальних відносин, засвоєння норм, ролей і способів взаємодії з іншими. Якщо ці процеси порушуються, людина може відчувати соціальну ізолюваність, невпевненість або труднощі у взаємодії з групою. У студентському середовищі це проявляється у зниженні активності, відчутті самотності, емоційній віддаленості від одногрупників або складності налагодження нових контактів [24].

Окремо варто звернути увагу на зміну ціннісних орієнтацій молоді. Під час війни багато життєвих пріоритетів переосмислюються. Те, що раніше здавалося стабільним і зрозумілим, може втратити свою визначеність. На перший план для багатьох студентів виходять безпека, підтримка близьких, психологічна стійкість, можливість залишатися на зв'язку з родиною, мати доступ до навчання й базових ресурсів. Натомість довгострокове планування, кар'єрний розвиток або самореалізація можуть тимчасово відходити на другий план. Л. Карамушка у дослідженнях соціальної напруженості в освітніх організаціях звертає увагу на те, що напруження в освітньому

середовищі впливає на психологічний стан його учасників, характер взаємодії та рівень конфліктності [9].

На психологічний стан студентів помітно впливає й інформаційне середовище. Молодь активно користується цифровими технологіями, соціальними мережами та месенджерами, тому постійно стикається з великим потоком новин про війну, втрати, небезпеку та соціальну нестабільність. Інформація може допомагати орієнтуватися в подіях. Але коли її занадто багато, вона починає виснажувати. Постійне читання новин, перегляд фото- і відеоматеріалів, обговорення травматичних подій у соціальних мережах може посилювати тривожність, страх і відчуття безсилля. UNICEF Innocenti у дослідженні цифрового середовища звертає увагу, що інтернет може бути як ресурсом підтримки та розвитку, так і джерелом ризиків для дітей і молоді [6; 52].

У період воєнного стану загострюється і проблема агресивних реакцій. Підвищений рівень стресу, внутрішнього напруження та емоційної втоми може сприяти тому, що людина реагує різкіше, ніж у звичайних умовах. Іноді агресія стає способом психологічної розрядки, хоча насправді не вирішує проблему, а лише поглиблює конфлікт. У студентському середовищі це може проявлятися у сварках, різких висловлюваннях, образах, емоційних спалахах, конфліктах у групі або в гуртожитку [61].

Підвищення конфліктності серед студентів також пов'язане із загальною соціальною нестабільністю. Конфлікти можуть виникати через різницю у поглядах, втому, побутові труднощі, фінансове напруження, емоційне виснаження або зниження толерантності до інших. Якщо студенти не мають навичок конструктивного вирішення конфліктів, такі ситуації можуть переходити у психологічний тиск, приниження, ігнорування, булінг або інші небезпечні форми взаємодії. Тому профілактична робота має включати розвиток комунікативних умінь, уміння говорити про власні межі та здатність вирішувати суперечки без агресії [24].

Під час аналізу соціально-психологічного стану молоді варто враховувати й гендерний вимір переживання війни. Воєнний стан по-різному впливає на жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, оскільки вони можуть мати різний соціальний досвід, різні очікування з боку суспільства та різний рівень вразливості до окремих ризиків [57].

Наприклад, молоді жінки та дівчата можуть частіше стикатися з ризиками сексуальних домагань, контролю, небажаної уваги чи онлайн-переслідування. Молоді чоловіки, у свою чергу, можуть переживати тиск, пов'язаний із суспільними очікуваннями щодо «сили», емоційної стриманості або готовності до захисту. Такий гендерний тиск впливає на емоційний стан, самооцінку і способи реагування на стрес. У звіті UN Women та CARE щодо гендерного аналізу ситуації в Україні під час війни наголошується, що кризові умови посилюють наявні нерівності та по-різному впливають на потреби різних груп населення [57].

Для студентів велике значення має рівень соціальної підтримки. Підтримка з боку сім'ї, друзів, викладачів, одногрупників або фахівців. Це допомагає зберігати психологічну стійкість та легше долати наслідки стресу. Іноді навіть проста можливість поговорити з кимось без осуду вже знижує відчуття самотності. Соціальна підтримка важлива і з точки зору профілактики насильства. Людина, яка не ізольована, краще розпізнає небезпечні ситуації, має більше шансів звернутися по допомогу і не залишитися наодинці з проблемою. Для студентської молоді це особливо актуально, адже частина студентів живе далеко від родини, перебуває у гуртожитку або навчається дистанційно [41; 47].

Адаптація студентської молоді до нових умов навчання також є непростим процесом. Дистанційний або змішаний формат навчання створює додаткові труднощі: потрібно самостійно організовувати час, підтримувати мотивацію, виконувати завдання в умовах нестабільного зв'язку або повітряних тривог. Через це може знижуватися навчальна активність,

посилюватися відчуття ізоляції та втрачатися емоційний зв'язок із закладом освіти [21].

Під час війни також може зростати ризик різних форм дезадаптивної поведінки серед молоді. Йдеться про агресивні реакції, самоізоляцію, уникання відповідальності, зловживання психоактивними речовинами або інші способи тимчасово зменшити напруження [9; 60].

Соціально-психологічний стан студентської молоді у період воєнного стану може позначатися і на ризиках гендерно зумовленого насильства. Підвищений рівень стресу, агресії, емоційної нестабільності, соціальної ізоляції та дезадаптації створює умови, за яких небезпечні моделі поведінки можуть виникати або посилюватися [51; 55; 59].

У студентському середовищі насильство може проявлятися не лише в реальному житті, а й в онлайн-просторі. Кібербулінг, онлайн-переслідування, поширення особистої інформації без згоди, принизливі повідомлення, шантаж інтимними матеріалами або нав'язливий контроль у соціальних мережах стають дедалі помітнішими ризиками для молоді. Для студентів ця проблема особливо актуальна, бо значна частина їхнього спілкування відбувається саме у цифровому середовищі [54].

Отже, соціально-психологічні особливості студентської молоді у період воєнного стану пов'язані з дією кількох взаємопов'язаних чинників. Серед них варто назвати підвищений рівень стресу, тривожність, зміну ціннісних орієнтацій, порушення соціалізації, інформаційне перевантаження, зростання конфліктності та потребу в соціальній підтримці. Усе це може посилювати ризики гендерно зумовленого насильства або ускладнювати своєчасне звернення по допомогу. Тому профілактична робота зі студентами має поєднувати розвиток психологічної стійкості, соціальних навичок, правової обізнаності та гендерної культури. Для закладів вищої освіти це означає необхідність створення такого освітнього середовища, у якому студентська молодь не лише отримує знання, а й навчається безпечній, відповідальній та ненасильницькій взаємодії.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Аналіз досвіду профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді в умовах воєнного стану

Спираючись на дослідження О. Безпалько та А. Капської вважаємо, що профілактика гендерно зумовленого насильства у студентському середовищі не обмежується разовою лекцією або формальним повідомленням про проблему. У практичній роботі вона поєднує правову освіту, психологічну підтримку, виховну діяльність, розвиток навичок безпечної поведінки та створення в закладі освіти атмосфери, у якій насильство не замовчується і не виправдовується. Для студентської молоді це особливо значуще, адже саме в період навчання у закладі вищої освіти активно формуються моделі спілкування, уявлення про особисті межі, партнерські стосунки, відповідальність і конструктивні способи розв'язання конфліктів. [3; 43]

Сучасний досвід профілактичної роботи показує, що найкращий результат дають не окремі акції, а послідовна система дій. Спочатку студентам необхідно дати зрозумілу інформацію про сутність насильства, його форми, причини та наслідки. Далі важливо перейти до практичних умінь: як розпізнати небезпечну ситуацію, куди звернутися по допомогу, як підтримати людину, яка постраждала, і не посилити її почуття провини. Окремий напрям стосується самого освітнього середовища: у закладі мають бути зрозумілі правила реагування, доступні контакти служб підтримки, можливість отримати психологічну консультацію та відчуття, що звернення по допомогу не буде засуджене [51; 55].

В Україні профілактична робота спирається на державну політику у сфері запобігання домашньому насильству, насильству за ознакою статі та

забезпечення гендерної рівності. Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі передбачає не лише реагування на вже вчинене насильство, а й інформаційно-просвітницьку діяльність, підвищення обізнаності населення, міжвідомчу взаємодію та підготовку фахівців. Для закладів освіти це означає, що профілактика має бути частиною ширшої системи безпеки та підтримки, а не випадковою ініціативою окремого викладача чи психолога [15].

Аналіз досвіду Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка щодо запобігання гендерно зумовленому насильству показав, що в університеті створено нормативну основу для реагування на випадки дискримінації, булінгу та конфліктних ситуацій. Важливу роль у цій роботі відіграє психологічна служба, яка, відповідно до Положення про психологічну службу, «забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів вищої освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяє створенню умов для виконання освітніх і соціальних завдань закладу вищої освіти» [30].

У Положенні про врегулювання конфліктних ситуацій наголошується, що університет «дотримується законодавства України в сфері виявлення, протидії та запобігання корупції, забезпечення гендерної рівності, протидії дискримінації та сексуальним домаганням». Також у Положенні щодо протидії булінгу серед неприпустимих форм поведінки визначено «насміхання, небажані зауваження, жести, міміку або жарти з приводу раси, національності, релігії, статі, віку, інвалідності, висміювання сексуальної орієнтації, сімейного стану та інших ознак, які можуть послужити підставою для дискримінації» [29; 31].

Проаналізувавши положення ми дійшли висновку, що в університеті визначено механізми реагування на випадки порушення прав учасників освітнього процесу та надання їм необхідної підтримки. Водночас аналіз зазначених документів свідчить, що основна увага приділяється саме

реагуванню на проблемні ситуації, які вже виникли. Натомість заходи, спрямовані на їх попередження, представлені меншою мірою. Зокрема, недостатньо уваги приділено формуванню гендерної культури студентської молоді, розвитку навичок ненасильницької комунікації та підвищенню обізнаності щодо проявів і наслідків гендерно зумовленого насильства.

На нашу думку, ефективна профілактика гендерно зумовленого насильства має передбачати не лише реагування на вже вчинені порушення, а й систематичну інформаційно-просвітницьку діяльність. Така діяльність може включати проведення тренінгів, тематичних лекцій, інтерактивних занять, інформаційних кампаній, поширення просвітницьких матеріалів та організацію заходів, спрямованих на формування безпечного освітнього середовища.

Перевагою інтерактивних форм є те, що вони допомагають студентам не лише почути інформацію, а й прожити її через обговорення, вправу або змодельовану ситуацію. Наприклад, під час тренінгу можна розглянути кейс про психологічний тиск у парі, контроль месенджерів, фінансові обмеження, приниження в соціальних мережах або небажані сексуальні коментарі. У такому форматі студенти вчаться відрізнати конфлікт від насильства, бачити ознаки контролю, розуміти, чому постраждала особа не завжди одразу звертається по допомогу. Це більш дієво, ніж просто слова, що «насильство це погано», бо дає можливість розібратися в ситуації на практичному рівні [1;27;55].

В умовах воєнного стану профілактична діяльність набуває додаткової складності. Студенти живуть у ситуації тривалого стресу, небезпеки, повітряних тривог, нестабільності навчального процесу, переживань за рідних і майбутнє. Частина молоді змінила місце проживання, втратила звичне соціальне оточення або навчається дистанційно. За таких умов зростає не лише потреба у правовій інформації, а й потреба в психологічній підтримці. Тому профілактика гендерно зумовленого насильства під час

війни має включати теми емоційної саморегуляції, безпечної комунікації, подолання напруження та звернення по допомогу [21; 59].

Значну роль у профілактиці відіграють громадські організації. В Україні одним із помітних прикладів є діяльність ГО «Ла Страда – Україна», яка проводить інформаційно-просвітницьку роботу, розробляє методичні матеріали для освітян, підтримує роботу гарячих ліній і поширює інформацію про захист від насильства. Для студентської молоді такі ресурси є важливими, оскільки вони подані зрозумілою мовою і часто містять не лише загальні пояснення, а й конкретні контакти, поради та алгоритми дій. Це саме та інформація, яка може бути потрібною в реальній кризовій ситуації [1; 2; 4].

Детальніше цей досвід можна використати у роботі зі студентами через кілька напрямів. По-перше, матеріали ГО «Ла Страда – Україна» можуть стати основою для пам'яток, інформаційних постів, кураторських годин і тренінгових занять. По-друге, варто звернути увагу на поширення контактів гарячих ліній, адже студент не завжди готовий одразу звертатися до адміністрації закладу освіти або розповідати про проблему знайомим. По-третє, громадські організації можуть бути партнерами закладів вищої освіти у проведенні тематичних зустрічей, занять у межах акції «16 днів проти насильства», консультацій для студентів і підготовки фахівців, які працюють з молоддю. Такий формат посилює профілактичну роботу, бо студенти отримують не лише теоретичні пояснення, а й конкретні орієнтири для дій у складній ситуації [1; 4].

Авторка кваліфікаційної роботи як тренерка ГО «Ла Страда» компонент молоді проводила профілактичні заходи для студентської молоді щодо протидії гендерно зумовленого насильства. Реалізовані заходи мали просвітницько-профілактичний характер і були орієнтовані на формування у здобувачів вищої освіти системи знань щодо проявів гендерно зумовленого насильства, механізмів його попередження, а також алгоритмів реагування у випадках його виявлення.

Особливістю впроваджених заходів стало те, що їх проводила авторка кваліфікаційної роботи як студентка для студентської молоді. Саме тому під час реалізації профілактичної програми було використано метод «рівний–рівному», який ґрунтується на взаємодії осіб, близьких за віком, соціальним статусом та життєвим досвідом. У цьому випадку передача знань і профілактичної інформації відбувалася не від викладача до студентів, а від студентки до своїх однолітків, що сприяло створенню атмосфери довіри, відкритості та взаєморозуміння.

Використання методу «рівний–рівному» дозволило забезпечити більш активне залучення учасників до обговорення проблеми гендерно зумовленого насильства, оскільки інформація сприймалася від особи, яка належить до того самого соціального середовища та стикається зі схожими викликами й проблемами. Такий підхід сприяв вільному висловленню власних думок, обговоренню чутливих питань та підвищенню ефективності профілактичної роботи серед студентської молоді.

Доцільно також звернути увагу на досвід діяльності ГО «Дівчата» у сфері запобігання гендерно зумовленому насильству. Аналіз діяльності організації свідчить про застосування комплексного підходу, який поєднує профілактичну, просвітницьку та підтримувальну роботу з постраждалими особами. Зокрема, організацією було розроблено програму профілактики гендерно зумовленого насильства для закладів вищої освіти. На основі результатів проведеного дослідження було сформовано алгоритм дій та реагування на випадки гендерно зумовленого насильства, що передбачає чіткий порядок взаємодії між учасниками освітнього процесу та відповідальними службами [39].

Особливістю зазначеного підходу є акцент не лише на реагуванні на випадки насильства, а й на їх попередженні шляхом підвищення рівня обізнаності студентської молоді, розвитку навичок безпечної комунікації та формування культури гендерної рівності. Діяльність організації також охоплює проведення тренінгів, інформаційно-просвітницьких заходів,

надання психологічної підтримки та консультування осіб, які постраждали від різних форм насильства [39].

Досвід ГО «Дівчата» демонструє ефективність системного підходу до запобігання гендерно зумовленому насильству, який поєднує нормативне регулювання, освітню діяльність і практичні механізми підтримки постраждалих. У контексті діяльності закладів вищої освіти впровадження подібних практик може сприяти формуванню безпечного освітнього середовища, підвищенню рівня обізнаності щодо проблеми гендерно зумовленого насильства та розвитку культури нульової толерантності до будь-яких проявів дискримінації й насильства [39].

Практичне значення мають і державні сервіси допомоги. Зокрема, урядова гаряча лінія 1547 призначена для звернень щодо торгівлі людьми, домашнього насильства, насильства за ознакою статі та насильства стосовно дітей. Для профілактичної роботи в закладах вищої освіти недостатньо просто назвати цей номер. Потрібно пояснити студентам, у яких випадках можна звертатися, чи може це зробити свідок, яку інформацію варто повідомити, що робити, якщо ситуація небезпечна. Таке уточнення робить знання не абстрактним, а практичним [22; 44].

Особливим напрямом сучасної профілактики стало інформування про насильство в цифровому просторі. Студентська молодь активно користується соціальними мережами, месенджерами, онлайн-платформами для навчання і спілкування. Саме тому ризики переслідування, приниження, шантажу інтимними матеріалами, небажаних повідомлень, контролю онлайн-активності або поширення приватної інформації не можна залишати поза увагою. У профілактичних заходах важливо прямо називати такі прояви, бо частина молоді може не сприймати їх як насильство, особливо якщо вони не супроводжуються фізичним контактом [1; 54].

Важливим є також залучення самих студентів до профілактичної роботи. Коли молодь бере участь у підготовці інформаційних матеріалів, дискусій, студентських ініціатив або тематичних зустрічей. Профілактика

перестає сприйматися як зовнішня вимога. Вона поступово стає частиною життя студентської спільноти. При цьому студенти не мають замінювати фахівців. Їхня участь полягає в іншому: вони можуть допомогти зробити теми, форми і мову профілактики ближчими до своєї аудиторії [1; 38].

Аналіз досвіду профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді показує, що ефективна робота має поєднувати кілька напрямів: правове інформування, психологічну підтримку, розвиток комунікативних навичок, роботу з цифровими ризиками та пояснення реальних алгоритмів звернення по допомогу. У період воєнного стану така діяльність потребує більшої гнучкості й уважності до психологічного стану молоді. Й для подальшої розробки профілактичної програми було потрібно з'ясувати, наскільки студенти обізнані з проблемою гендерно зумовленого насильства, які його форми вони розпізнають краще, а які потребують додаткового пояснення.

2.2. Емпіричне дослідження обізнаності студентської молоді щодо проблеми гендерно зумовленого насильства (на прикладі закладів вищої освіти м. Чернігова)

З метою вивчення рівня обізнаності студентської молоді щодо проблеми гендерно зумовленого насильства було проведено емпіричне дослідження у формі анкетування. Його завдання мало практичний характер: з'ясувати, як студенти різних закладів вищої освіти м. Чернігова розуміють це явище, які форми насильства називають, чи знають шляхи отримання допомоги та як ставляться до профілактичних заходів. Такий формат дозволив поєднати теоретичний аналіз із власним дослідницьким матеріалом і надалі використати результати для розробки профілактичної програми.

Опитування проводилося у квітні 2026 року серед студентів різних закладів вищої освіти таких як: Національний університет «Чернігівський колегіум» ім. Т.Г.Шевченко та Національного університету «Чернігівська

політехніка» м. Чернігова. У дослідженні взяли участь 32 респонденти. Усі учасники були студентами, однак належали до різних курсів, що дозволило отримати відповіді не лише від однієї академічної групи. Опитування було організоване у дистанційному форматі за допомогою авторського опитувальника у гугл-формі (дод.А). Це дало змогу охопити респондентів без прив'язки до конкретної аудиторії та зважити на сучасні умови навчання, коли частина комунікації зі студентами відбувається онлайн або у змішаному форматі.

Анкета включала запитання закритого, відкритого типу та питання з множинним вибором. Такий підхід був обраний свідомо, оскільки лише закриті запитання не дають можливості побачити, як саме студенти пояснюють проблему власними словами. Варіанти відповідей, у свою чергу, допомогли узагальнити результати кількісно й порівняти позиції респондентів за основними питаннями. Питання стосувалися розуміння поняття гендерно зумовленого насильства, знання його форм, оцінки впливу воєнного стану, джерел отримання інформації, обізнаності про служби допомоги та ставлення до профілактичних заходів у закладах вищої освіти.

Перед аналізом змісту відповідей звернемо увагу на загальну характеристику респондентів. За курсом навчання найбільшу частку становили студенти другого курсу – 43,8%. Другою за чисельністю групою були студенти четвертого курсу – 31,3%. Студенти першого курсу склали 15,6%, третього курсу – 6,3%, а представники магістратури – 3,1%. Такий розподіл дозволив урахувати позиції студентів, які перебувають на різних етапах навчання: від періоду адаптації до закладу освіти до етапу завершення бакалаврської підготовки або навчання у магістратурі.

За віком найбільше серед опитаних було студентів 19 років – 43,8%. Респонденти віком 21 рік становили 21,9%, а студенти віком 18 років – 15,6%. Меншу частку серед учасників склали студенти віком 22 роки – 6,3%, а також респонденти віком 20, 23, 24 і 28 років – по 3,1%. Основу дослідження становили представники та представниці віком 19-20 років,

однак були й старші респонденти. Це теж має значення, бо життєвий досвід, умови навчання, рівень самостійності та сприйняття теми безпеки у студентів різного віку можуть відрізнятися.

Аналіз статевого складу показав, що більшість учасників опитування становили жінки – 87,5%. Частка чоловіків у вибірці склала 12,5%. Цю особливість складу учасників варто враховувати під час пояснення результатів. Тема гендерно зумовленого насильства може по-різному сприйматися залежно від особистого досвіду, соціальних уявлень і готовності говорити про чутливі питання. Водночас наявність відповідей чоловіків також є важливою, оскільки профілактика гендерно зумовленого насильства не повинна бути спрямована лише на одну групу студентів. Вона стосується всього освітнього середовища.

Окремо було враховано місце проживання студентів під час навчання. Більшість респондентів – 84,4% – зазначили, що проживають удома. 9,4% студентів проживають у гуртожитку, а 6,3% – в орендованому житлі. На перший погляд цей показник може здаватися другорядним, але для теми дослідження він має значення. Умови проживання впливають на рівень соціальної підтримки, відчуття безпеки, доступність допомоги та можливість звернутися до близьких або фахівців у складній ситуації.

Перший змістовий блок опитувальника був спрямований на з'ясування того, наскільки студенти знайомі з поняттям «гендерно зумовлене насильство». За результатами опитування, 56,3% респондентів відповіли, що знають це поняття, 37,5% зазначили, що знайомі з ним частково, а 6,3% вказали, що не знайомі з таким поняттям. Ці дані показують, що більшість студентів усе ж має певне уявлення про проблему. Але велика частка відповідей «частково» свідчить про те, що знання не завжди є чіткими, системними та такими, які легко застосувати в реальній ситуації (рис.1).

Чи знайоме Вам поняття «гендерно зумовлене насильство»?

32 відповіді

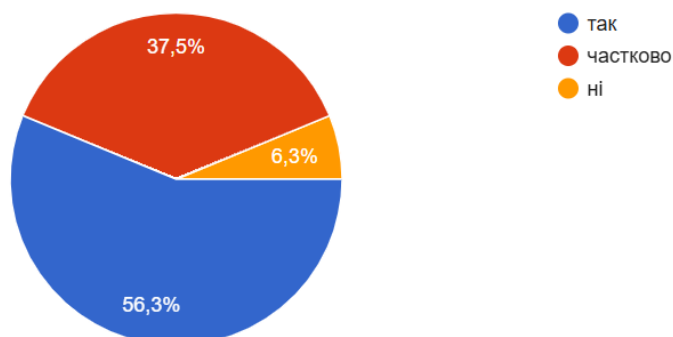

Рис. 1. Відповіді респондентів на питання про обізнаність з поняттям «гендерно зумовлене насильство».

Відкриті відповіді дозволили краще побачити, як саме студенти розуміють сутність гендерно зумовленого насильства. Частина респондентів пояснювала його як насильство, що відбувається через стать або гендерну належність людини. Інші пов'язували це явище з нерівністю, стереотипами, дискримінацією, приниженням або порушенням прав людини. Були й короткі відповіді загального характеру, у яких студенти не розкривали зміст поняття достатньо повно. Це дає підстави говорити, що тема загалом відома молоді, проте не завжди осмислена глибоко.

Більш детальний розгляд відкритих відповідей показав, що студенти по-різному пояснювали саме поняття гендерно зумовленого насильства. Частина відповідей була достатньо точною і наближеною до наукового розуміння проблеми: респонденти писали, що це шкідливі дії, вчинені проти волі людини, які базуються на гендерних стереотипах, нерівності та соціальних ролях. Також у відповідях зустрічалися формулювання про насильство, спрямоване проти особи через її стать або гендерну ідентичність.

Водночас були відповіді, у яких поняття пояснювалося дуже коротко або звужено. Наприклад, студенти писали: «насилля через різницю статі», «припинення людини через її стать», «коли до людини погано ставляться через її стать», «насильство до людини через її гендер». Такі формулювання загалом правильні за напрямом, але вони не завжди розкривають усі складові проблеми: нерівність влади, контроль, стереотипи, дискримінацію, примус, порушення особистих меж і вплив соціального середовища.

Окрему групу становили відповіді, у яких гендерно зумовлене насильство пов'язувалося переважно з насильством щодо жінок. Наприклад, траплялися формулювання «знуцання з жінок», «утиск прав жінок або чоловіків через певні стереотипи», а також пояснення, що ця проблема більше стосується жінок, але іноді від неї потерпають і чоловіки. Такі відповіді показують, що студенти помічають нерівне становище жінок у суспільстві, однак водночас потребують ширшого розуміння того, що гендерно зумовлене насильство може стосуватися різних людей, якщо агресія або тиск пов'язані з гендерними нормами, очікуваннями чи стереотипами.

У деяких відповідях студенти намагалися пов'язати проблему з конкретними життєвими ситуаціями. Наприклад, респонденти згадували сексуальні домагання, нижчу оплату праці жінок, булінг жінок через те, що вони жінки, або насильницькі дії через невідповідність суспільним очікуванням щодо гендерних ролей. Такі відповіді є важливими, бо демонструють перехід від абстрактного визначення до розуміння реальних проявів насильства у повсякденному житті, навчанні, роботі та міжособистісному спілкуванні.

Разом із цим у матеріалах анкетування були й пропуски, відповіді у вигляді крапки, тире або формулювання «не знаю». Їх не можна ігнорувати, адже вони свідчать про наявність частини студентів, які не готові або не можуть пояснити сутність проблеми власними словами. Це ще раз підтверджує потребу у зрозумілих профілактичних заходах, під час яких

базові поняття будуть пояснюватися просто, на прикладах і без перевантаження складною термінологією.

Наступне питання стосувалося форм гендерно зумовленого насильства, які відомі студентам. Найчастіше респонденти називали психологічне насильство – 96,9%. Фізичне насильство зазначили 90,6% опитаних, сексуальне – 87,5%. Такі показники можна пояснити тим, що саме ці форми найчастіше обговорюються у суспільстві, медіа та освітньому середовищі. Особливо помітним є високий показник щодо психологічного насильства, адже воно не завжди має очевидні зовнішні прояви, але студенти все ж розпізнають його як серйозну проблему.

Дещо нижчими виявилися показники щодо економічного насильства та кібернасильства. Обидві ці форми назвали 71,9% респондентів. З одного боку, це досить високий результат. З іншого боку, майже третина студентів не віднесла економічний або цифровий вплив до форм гендерно зумовленого насильства. Такі форми часто залишаються менш помітними, бо не завжди сприймаються як «справжнє» насильство. Наприклад, контроль над коштами, заборона працювати, шантаж інтимними фото, переслідування в соціальних мережах або принизливі коментарі онлайн можуть не одразу усвідомлюватися як насильницькі дії.

Окрему увагу в опитувальну було приділено джерелам, з яких студенти отримують інформацію про гендерно зумовлене насильство. Найпоширенішим джерелом виявилися соціальні мережі – 78,1%. Це очікувано, адже сучасна молодь значну частину інформації отримує саме через цифрове середовище. Разом із тим така інформація не завжди є перевіреною або професійно поданою. Тому заклад освіти має залишатися важливим джерелом надійної інформації, навіть якщо студенти частіше звертаються до онлайн-контенту.

Досить часто студенти також зазначали медіаресурси – 53,1%, друзів або знайомих – 43,8%, спеціальні тренінги чи лекції – 34,4%, а заклад освіти – 31,3%. Ці дані показують, що освітнє середовище поки не є головним

джерелом інформації для більшості опитаних. Це не дає підстав стверджувати, що профілактична робота у закладах вищої освіти відсутня. Скоріше можна говорити про те, що вона не завжди достатньо помітна для студентів або не має регулярного характеру. Для профілактики це суттєво, адже інформація має доходити до молоді не випадково, а системно.

Окремий блок опитувальника стосувався впливу воєнного стану. Студенти найчастіше пов'язували можливе зростання ризиків насильства з підвищенням рівня стресу та тривожності – 93,8%. Погіршення психологічного стану населення обрали 90,6% опитаних. Це показує, що молодь добре помічає психологічний вимір війни: втому, страх, напруження, невизначеність, дратівливість. Усе це не є автоматичною причиною насильства, але може створювати тло, на якому конфлікти загострюються швидше.

Серед інших чинників респонденти часто називали вимушене переміщення – 75%, економічні труднощі – 62,5%, а також обмежений доступ до допомоги та соціальних служб – 40,6%. Лише 6,3% студентів обрали варіант, що воєнний стан суттєво не впливає на причини та фактори гендерно зумовленого насильства. У цілому у відповідях більшості опитаних війна постає не як один окремий фактор, а як сукупність соціальних і психологічних обставин, які можуть посилювати ризики насильства.

Важливим для дослідження було також питання про відчуття особистої безпеки у суспільстві під час воєнного стану. Половина опитаних студентів – 50% – зазначили, що їхнє відчуття безпеки частково знизилося. Ще 18,8% респондентів вказали, що рівень безпеки значно знизився. Разом це становить 68,8% опитаних. Тобто понад дві третини студентів відчують певне погіршення безпекового стану.

Разом із тим 15,6% респондентів зазначили, що їхнє відчуття безпеки не змінилося, 9,4% не змогли визначитися, а 6,3% вказали, що рівень безпеки навіть підвищився. Такі відповіді показують, що досвід воєнного стану не є однаковим для всіх. Він залежить від місця проживання, сімейної ситуації,

наявності підтримки, особистої стійкості, досвіду евакуації або, навпаки, перебування у більш стабільному середовищі (рис. 2).

Як Ви оцінюєте рівень особистої безпеки у суспільстві під час воєнного стану
32 відповіді

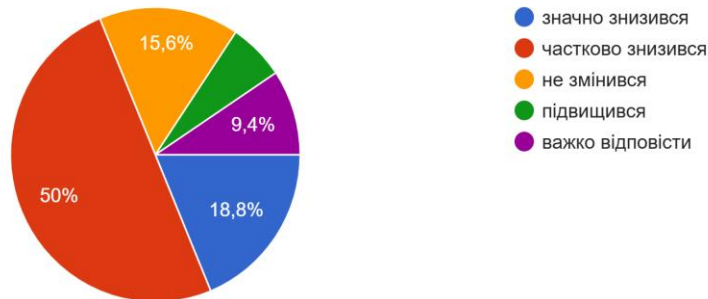

Рис. 2. Відповіді респондентів щодо оцінки рівня особистої безпеки під час воєнного стану

Окремим показником практичної обізнаності студентів є знання про те, куди можна звернутися у випадку гендерно зумовленого насильства. За результатами анкетування, лише 12,5% респондентів зазначили, що добре обізнані та знають конкретні служби й контакти. Найбільша частка опитаних – 50% – відповіла, що має лише загальне уявлення, але не знає, куди конкретно звертатися. Ще 28,1% студентів вказали, що є частково обізнаними, а 9,4% – що взагалі не знають, куди звертатися.

Ці відповіді є одними з найважливіших для подальшої розробки профілактичної програми. Вони показують, що студенти можуть розпізнавати проблему на загальному рівні, але не завжди мають практичну інформацію. Інакше кажучи, слабким місцем є не лише теоретичне розуміння насильства, а й знання конкретних дій: кому повідомити, яку службу обрати, чи можна звернутися анонімно, як отримати психологічну або правову допомогу. Саме такі знання мають бути окремим блоком профілактичної роботи.

Відкриті відповіді на запитання про те, куди можна звернутися по допомогу, показали суттєву різницю між загальним знанням проблеми і

практичною готовністю діяти. Частина студентів називала поліцію, соціальні центри, центри допомоги жінкам, гарячі лінії, ГО «Дівчата», ГО «Ла Страда - Україна», урядову лінію 1547, гарячу лінію психологічної підтримки 7333, центр соціальних служб і спеціалізовані установи, зокрема притулки для жінок та дітей. Це свідчить, що окремі респонденти справді орієнтуються у можливих напрямках допомоги.

Водночас значна частина відповідей була невизначеною: «не знаю», «конкретно не знаю», «поліція, більше не знаю», або взагалі без відповіді. Одна з відповідей також показала недовіру до практичної ефективності допомоги: студент зазначив, що знає про наявність організацій та інформації в інтернеті, але сумнівається, чи ці організації справді допоможуть. Отже, проблема полягає не лише у відсутності контактів. Важливо також формувати довіру до служб підтримки і пояснювати, як саме відбувається звернення, яку допомогу можна отримати та чи може людина звернутися анонімно.

Наступний блок запитань стосувався профілактичних заходів у закладах освіти. 31,3% респондентів зазначили, що такі заходи проводяться рідко. Така сама частка студентів – 31,3% – обрала варіант «важко відповісти». Це може свідчити про таке: або профілактична робота справді має нерегулярний характер, або студенти недостатньо поінформовані про її проведення. У будь-якому разі для профілактики це проблема, бо захід, про який студенти не знають або який вони не помічають, не може повною мірою виконувати свою функцію (рис. 3).

Лише 12,5% студентів вказали, що профілактичні заходи проводяться регулярно і є ефективними. Ще 12,5% зазначили, що заходи проводяться, але їх недостатньо. Також 12,5% респондентів повідомили, що такі заходи у їхньому закладі освіти не проводяться. Відповіді вийшли досить різними, однак загальна тенденція виглядає таким чином: профілактична діяльність у ЗВО потребує більшої системності, помітності та наближеності до реальних потреб студентів (рис.3).

Як Ви оцінюєте наявність та ефективність заходів із профілактики гендерно зумовленого насильства у Вашому закладі освіти?

32 відповіді

Рис. 3. Відповіді респондентів щодо оцінки наявності та ефективності заходів із профілактики гендерно зумовленого насильства у їхньому закладі освіти

Відповідаючи на питання про те, які саме заходи проводилися, студенти найчастіше згадували лекції, тренінги, тематичні зустрічі та консультації. Частина респондентів зазначала, що викладачі запрошували студентів на лекції, інші згадували тренінги з проблеми гендерно зумовленого насильства або анонімні консультації з психологом. Однак значна частина студентів залишила це питання без відповіді. Це може означати, що досвід участі у таких заходах у багатьох опитаних є обмеженим або взагалі відсутнім.

Відповіді студентів щодо вже проведених профілактичних заходів були досить нерівномірними. Частина респондентів згадувала лекції, тренінги, запрошення викладачами на тематичні заходи, анонімні консультації з психологом. Окремо один зі студентів назвав тренінг з проблеми гендерно зумовленого насильства, який проводила викладачка Л. Рень, і зазначив, що це був єдиний захід, який він бачив або який його зацікавив. Така відповідь показує, що якісний і добре поданий захід може запам'ятися студентам, навіть якщо профілактична робота загалом не є дуже частою.

Пропозиції студентів щодо профілактики були переважно практичними. Найчастіше вони пропонували проводити більше тренінгів, лекцій, семінарів, інформаційних кампаній, залучати фахівців, громадські організації та місцеві служби, створювати доступну психологічну підтримку й анонімні канали звернення. Також у відповідях звучала думка, що профілактику потрібно починати раніше – ще з дитинства і підліткового віку, адже у студентському віці частина установок уже сформована.

Окремі респонденти наголошували на необхідності створення безпечного середовища в університеті, запровадження чітких правил реагування, розвитку навичок ненасильницької комунікації, інформування про згоду, рівність і способи отримання допомоги. Були також пропозиції створити групу, де кожен міг би анонімно виговоритися, та проводити роботу за участі психологів і кураторів.

Ставлення студентів до необхідності профілактичної роботи виявилось переважно позитивним. 56,3% респондентів зазначили, що такі заходи скоріше необхідні, а 34,4% вважають їх вкрай необхідними. Разом це становить 90,7% опитаних. Такий результат демонструє, що профілактика не повинна сприйматися молоддю як формальна вимога адміністрації або черговий «обов'язковий захід». Вона має бути пов'язана з реальними питаннями безпеки, стосунків, комунікації та взаємоповаги.

Лише 6,3% респондентів зазначили, що такі заходи скоріше не потрібні, а 3,1% не змогли визначитися з відповіддю. Це свідчить, що опір самій ідеї профілактичної роботи серед опитаних студентів є невеликим. Навпаки, більшість готова сприймати цю тему як важливу для студентського середовища, навіть якщо раніше не мала достатнього досвіду участі у відповідних заходах.

Щодо найбільш ефективних форм профілактики, студенти найчастіше обирали тренінги – 65,6%. Це показує, що для молоді важливе не лише отримання інформації, а й можливість обговорити ситуації, поставити запитання, відпрацювати певні навички поведінки. На другому місці були

консультації психолога – 25%. Окремі респонденти також пропонували лекції, інформаційні кампанії, курси з медіаграмотності та створення можливості для анонімного звернення по допомогу.

Досвід участі у профілактичних заходах серед студентів виявився не дуже високим. 56,3% респондентів зазначили, що не брали участі у таких заходах. 25% студентів брали участь один раз, а 18,7% – неодноразово. Такий розподіл свідчить, що навіть за наявності зацікавленості значна частина студентської молоді поки не має достатньої практики участі у профілактичних програмах. Це ще один аргумент на користь створення доступної, зрозумілої та неформальної програми для ЗВО.

Підсумовуючи результати анкетування, можна зазначити, що студенти загалом розуміють актуальність проблеми гендерно зумовленого насильства. Більшість респондентів знайома з цим поняттям, визнає поширеність проблеми в українському суспільстві та розпізнає основні форми насильства. Водночас у відповідях помітні й певні прогалини. Найбільше вони стосуються економічного та кібернасильства, а також конкретних знань про служби допомоги й алгоритм звернення у випадку насильства.

Окремо варто підкреслити, що студенти пов'язують воєнний стан із посиленням соціального напруження, стресу, тривожності, економічних труднощів і зниженням відчуття безпеки. Це не означає, що війна автоматично стає причиною насильства, але вона створює умови, у яких ризики можуть зростати. Тому профілактична робота зі студентською молоддю в умовах воєнного стану має враховувати не лише правовий або інформаційний аспект, а й психологічний стан молоді.

Таким чином, результати дослідження стали основою для розробки програми профілактики гендерно зумовленого насильства. Її зміст має бути спрямований на ті проблемні моменти, які виявилися у відповідях студентів: недостатню обізнаність про окремі форми насильства, слабе знання про служби допомоги, потребу в інтерактивних форматах і важливість психологічної підтримки в умовах воєнного стану.

2.3. Розробка програми профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді в умовах воєнного стану

На основі теоретичного аналізу проблеми, вивчення досвіду профілактичної роботи та результатів проведеного опитування було розроблено програму профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді. Необхідність створення такої програми пов'язана з тим, що значна частина студентів має лише загальне уявлення про можливості отримання допомоги, не завжди чітко розпізнає окремі форми насильства та не має достатнього досвіду участі у профілактичних заходах. Особливо це стосується економічного насильства, кібернасильства та алгоритму звернення до служб підтримки.

Програма має назву «Безпечне студентське середовище: профілактика гендерно зумовленого насильства в умовах воєнного стану». Вона орієнтована на студентську молодь, яка навчається у закладах вищої освіти та перебуває в умовах підвищеного соціального й психологічного навантаження. Програма може бути використана у роботі соціальних педагогів, соціальних працівників, практичних психологів, кураторів академічних груп, фахівців студентських служб підтримки та представників студентського самоврядування.

Мета програми полягає у підвищенні рівня обізнаності студентської молоді щодо сутності, форм і наслідків гендерно зумовленого насильства, а також у формуванні навичок безпечної поведінки, ненасильницької комунікації та звернення по допомогу. Така мета відповідає результатам емпіричного дослідження, оскільки студенти виявили зацікавленість у профілактичних заходах, але водночас продемонстрували недостатню практичну обізнаність щодо конкретних служб підтримки та окремих форм насильства.

Зміст програми є практико-орієнтованим. Це означає, що вона не повинна обмежуватися тільки передачею теоретичної інформації. Студентам потрібно дати можливість обговорити типові ситуації, поставити запитання, потренувати безпечні способи реагування та зрозуміти, що звернення по допомогу є нормальним і відповідальним кроком. Саме такий підхід робить профілактику більш живою і корисною для молоді [55].

З урахуванням відкритих відповідей студентів програма містить не тільки інформаційний, а й практичний блок. Оскільки частина респондентів не змогла чітко пояснити поняття гендерно зумовленого насильства або обмежувалася дуже загальними формулюваннями, перші заняття повинні бути побудовані на простих прикладах. Доцільно розглядати ситуації з повсякденного студентського життя: контроль листування у стосунках, приниження через стать, небажані коментарі сексуального характеру, економічний тиск, ревності, шантаж інтимними матеріалами, знецінення чи примус до певної поведінки.

Окремий модуль програми присвячений алгоритму звернення по допомогу. Результати анкетування показали, що студенти часто мають лише загальне уявлення про можливі служби або взагалі не знають конкретних контактів. Тому під час заняття потрібно не просто назвати поліцію, гарячі лінії, соціальні служби чи громадські організації, а пояснити послідовність дій: що робити у ситуації небезпеки, куди можна звернутися першочергово, яку інформацію повідомити, як діяти свідку, де можна отримати психологічну і правову підтримку [2; 26].

Реалізація програми розрахована на проведення протягом півтора місяця. Оптимальною формою є серія тематичних занять один раз на тиждень. Такий формат не перевантажує студентів, але водночас забезпечує послідовність. За потреби програму можна адаптувати до змішаного або дистанційного формату, що особливо актуально в умовах воєнного стану, коли освітній процес може змінюватися через безпекову ситуацію, повітряні тривоги або організаційні обмеження.

Розроблена профілактична програма орієнтована насамперед на студентів першого курсу, оскільки саме в цей період відбувається адаптація молоді до нового соціального середовища, формування міжособистісних взаємин та засвоєння норм студентського життя. Програма передбачає проведення п'яти тематичних занять тривалістю 4 години кожне (з урахуванням перерви), які проводяться з інтенсивністю один раз на тиждень. Такий формат дає можливість учасникам поступово засвоювати нову інформацію, осмислювати отримані знання та застосовувати їх у повсякденному житті. З метою оцінки ефективності програми перед початком її реалізації проводиться вступне опитування, спрямоване на визначення початкового рівня обізнаності студентів щодо сутності гендерно зумовленого насильства, його форм, причин виникнення, наслідків для постраждалих осіб, а також способів отримання допомоги та захисту своїх прав.

Перше заняття. «Розуміємо гендерно зумовлене насильство». Має вступний характер і спрямоване на формування базового розуміння проблеми гендерно зумовленого насильства. У межах цього заняття студенти знайомляться з поняттями «гендер», «гендерна рівність», «гендерні стереотипи», «гендерно зумовлене насильство». Важливо не лише подати визначення, а й обговорити з учасниками, як ці явища проявляються у повсякденному житті, навчальному середовищі та соціальних мережах.

Друге заняття. «Вчимося розпізнавати насильство». Присвячуємо видам гендерно зумовленого насильства. Під час нього розглядаються суть та ознаки фізичного, психологічного, сексуального, економічного та кібернасильства. Особливий акцент робимо саме на тих формах, які студенти розпізнають гірше, зокрема економічному насильстві та насильстві в онлайн-просторі. Для цього можна використовувати приклади життєвих ситуацій, короткі кейси або обговорення типових помилкових уявлень про насильство.

Третє заняття. «Знаємо свої права та можливості отримання допомоги». спрямоване на підвищення правової обізнаності студентів та

інформування про можливості отримання допомоги. У межах цього заняття пояснюється, куди можна звернутися у випадку насильства, які служби надають підтримку, які існують гарячі лінії та які дії варто зробити першочергово. Такий зміст є особливо важливим, оскільки результати опитування показали, що більшість студентів має лише загальне уявлення про служби допомоги, але не знає конкретних контактів або алгоритму звернення.

Четверте заняття. «Спілкуємося без агресії: навички ненасильницької комунікації». Присвячуємо темі ненасильницької комунікації та конструктивного вирішення конфліктів. У студентському середовищі конфлікти можуть виникати через різні погляди, емоційне напруження, побутові труднощі або особисті непорозуміння. Тому потрібно навчати студентів висловлювати власну позицію без агресії, слухати співрозмовника, розпізнавати маніпуляції та зупиняти ситуації, які можуть перерости у психологічне або фізичне насильство.

П'яте заняття. «Піклуємося про себе: психологічна стійкість в умовах війни». Має узагальнювальний характер і спрямоване на розвиток психологічної стійкості студентів в умовах воєнного стану. На цьому етапі необхідно обговорити вплив стресу, тривожності та інформаційного перевантаження на поведінку людини. Студентам даються прості вправи саморегуляції, способи зниження напруження, а також обговорити, чому звернення по психологічну допомогу не є проявом слабкості. Саме ця тема допомагає поєднати профілактику насильства з турботою про психічне здоров'я молоді.

У межах програми використовуємо різні методи роботи: мінілекції, обговорення, аналіз ситуацій, тренінгові вправи, рольові елементи, анонімні запитання, групову рефлексію та інформаційні матеріали. Поєднання методів дозволяє зробити заняття більш доступними для студентів з різним рівнем підготовки. Хтось краще сприймає інформацію через пояснення, хтось –

через приклади, а комусь потрібно мати можливість поставити запитання без публічного розкриття власного досвіду.

Особливою умовою реалізації програми є добровільність участі. Тема гендерно зумовленого насильства є чутливою, тому примусове залучення студентів до обговорення особистих або травматичних питань може викликати опір і психологічний дискомфорт. Заняття мають бути побудовані так, щоб студенти не були змушені ділитися власним досвідом. Вони можуть говорити про змодельовані ситуації, аналізувати приклади або ставити анонімні запитання. Такий підхід є безпечнішим і етичнішим.

Ще однією умовою є конфіденційність. Якщо під час занять студент звертається до фахівця з особистою проблемою, ця інформація не повинна ставати предметом обговорення в групі. Тому перед початком програми необхідно встановити правила безпечної взаємодії: повага до думок інших, відсутність осуду, право не відповідати на запитання, заборона поширювати особисті історії учасників поза групою. Такі правила створюють атмосферу довіри і зменшують страх перед участю.

Програма також враховує, що не всі студенти однаково готові говорити про насильство. Деякі студенти можуть ставитися до теми з недовірою, інші – уникати обговорення через власний негативний досвід, а ще хтось – сприймати окремі прояви насильства як «особисту справу» або «звичайний конфлікт». Тому завдання фахівця полягає не в тому, щоб засуджувати студентів за неправильні відповіді, а в тому, щоб поступово розширювати їхнє розуміння проблеми та показувати безпечні способи реагування.

Окремим елементом програми є інформаційна пам'ятка для студентів. У ній коротко подаються ознаки різних форм насильства, контакти служб допомоги, номери гарячих ліній, алгоритм дій у небезпечній ситуації та поради для свідків. Така пам'ятка не повинна бути перевантажена юридичними формулюваннями. Її завдання – бути зрозумілою і швидко придатною до використання. Добре, якщо вона буде доступна не лише в

паперовому вигляді, а й у цифровому форматі: через сайт закладу освіти, студентські чати або соціальні мережі [4].

До реалізації програми доречно залучити не тільки працівників психологічної служби закладів вищої освіти, а й кураторів академічних груп, представників студентського самоврядування, фахівців соціальних служб, молодіжних центрів або громадських організацій. Така співпраця допомагає зробити профілактику більш різнобічною. Фахівці можуть надати професійні знання, а студентське самоврядування – допомогти з поширенням інформації, вибором зручного формату та залученням молоді без зайвого формалізму.

Реалізація програми в умовах воєнного стану потребує гнучкості. Якщо немає можливості провести заняття очно, окремі елементи переносяться в онлайн-формат. Проте онлайн-заняття також будуть безпечними: заздалегідь визначити правила комунікації, не вимагати від студентів обов'язкового ввімкнення камери під час обговорення чутливих тем, передбачити можливість ставити питання анонімно. У такому разі дистанційний формат не буде перешкодою, а стане додатковим способом зробити допомогу доступнішою.

З огляду на те, що студенти часто отримують інформацію із соціальних мереж, програма доповнена цифровим компонентом. Це короткі інформаційні дописи, пам'ятки, відео, інфографіка, інтерактивні опитування, QR-коди з контактами служб допомоги та публікації з поясненням різних форм насильства. Це дозволить підтримувати профілактичну роботу між заняттями і зробити інформацію доступною навіть для тих студентів, які не змогли бути присутніми на заході.

До програми включено вправи на формування навичок підтримки постраждалої особи. Студенти мають розуміти, що у відповідь на розповідь про насильство не можна звинувачувати, знецінювати, тиснути або вимагати негайних рішень. Більш безпечною є позиція уважного слухання, визнання

переживань людини, надання інформації про допомогу та підтримка її права на самостійний вибір.

Очікуваними результатами реалізації програми є підвищення рівня обізнаності студентів щодо сутності та форм гендерно зумовленого насильства, покращення знань про можливості отримання допомоги, формування навичок ненасильницької комунікації та зниження толерантності до проявів насильства. Важливо, щоб після участі у програмі студенти не лише знали визначення насильства, а й могли розпізнати його прояви у реальних життєвих ситуаціях.

Одним з очікуваних результатів є створення більш відповідального ставлення студентів до власної поведінки та поведінки оточення. Йдеться не лише про готовність звертатися по допомогу, а й про здатність підтримати іншу людину, не звинувачувати постраждалого та не замовчувати проблему. Така зміна ставлення є особливою умовою створення безпечного освітнього середовища.

Ефективність програми пропонуємо оцінювати за допомогою повторного анкетування, спостереження за активністю учасників під час занять та аналізу їхнього зворотного зв'язку. Потрібно порівняти рівень обізнаності студентів до і після участі у програмі, зокрема щодо видів насильства, знання служб допомоги та готовності брати участь у профілактичних заходах. Такий підхід дозволить зрозуміти, які теми були засвоєні краще, а які потребують додаткового пояснення.

Отже, розроблена програма профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді враховує результати проведеного емпіричного дослідження та особливості життя студентів у період воєнного стану. Її зміст спрямований на розширення знань, розвиток практичних навичок безпечної поведінки та формування культури ненасильницької взаємодії. Запропонована програма може бути використана у практичній діяльності працівників психологічної служби закладів вищої освіти, директорів з питань молодіжної політики та іміджевої діяльності, закладів

вищої освіти, соціальних працівників, фахівців з молодіжної роботи і практичних психологів молодіжних центрів.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі було досліджено проблему профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді в умовах воєнного стану. Результати дослідження засвідчили досягнення поставлених мети і завдань та дали підстави для таких *висновків*:

1. Аналіз теоретичних джерел дав можливість розкрити сутність гендерно зумовленого насильства та його основні види. Встановлено, що гендерно зумовлене насильство є складним соціальним явищем, яке виникає внаслідок нерівності між жінками і чоловіками, поширення гендерних стереотипів, дискримінаційних практик та нерівномірного розподілу влади у суспільстві. Узагальнення наукових підходів дало змогу дійти висновку, що гендерно зумовлене насильство слід розуміти як будь-які дії або бездіяльність, що спричиняють або можуть спричинити фізичну, психологічну, сексуальну чи економічну шкоду особі через її стать, гендерну належність або гендерну ідентичність. З'ясовано, що основними видами гендерно зумовленого насильства є фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство, кожен із яких має власні форми прояву та негативні наслідки для особистості. Особливу увагу приділено сучасним проявам насильства у цифровому середовищі, зокрема кіберпереслідуванню, онлайн-домаганням, поширенню приватної інформації без згоди особи та іншим формам цифрового насильства.

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення протидії гендерно зумовленому насильству в Україні. З'ясовано, що в державі сформовано достатньо широку правову основу для запобігання насильству, захисту постраждалих осіб і притягнення кривдників до відповідальності. До неї належать міжнародні документи, закони України, державні програми,

стратегії та підзаконні акти. Особливе значення мають положення Стамбульської конвенції, Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», а також стратегічні документи у сфері освіти та соціальної політики.

Водночас наявність законодавчої бази сама по собі не розв'язує проблему повністю. Закон може визначати права, обов'язки й механізми реагування, але його ефективність залежить від практичного застосування. Для цього потрібна взаємодія закладів освіти, соціальних служб, правоохоронних органів, громадських організацій, психологічних служб і місцевих громад. Не менш важливо, щоб молодь знала, куди можна звернутися по допомогу і які дії варто зробити у разі небезпечної ситуації.

2. Схарактеризовано соціально-психологічні особливості студентської молоді в умовах воєнного стану. Студентський вік є важливим етапом соціалізації, професійного самовизначення, формування системи цінностей та міжособистісних взаємин, який в умовах воєнного стану ускладнюється впливом додаткових стресогенних чинників. З'ясовано, що сучасна студентська молодь функціонує в умовах тривалого психоемоційного напруження, зумовленого воєнними діями, постійною загрозою безпеці, вимушеними змінами способу життя, порушенням звичних соціальних зв'язків та невизначеністю щодо майбутнього. Найбільш характерними особливостями соціально-психологічного стану студентів є підвищений рівень тривожності, емоційна нестабільність, хронічний стрес, інформаційне перевантаження, переживання страху та невпевненості, зниження психологічного благополуччя, а також труднощі адаптації до нових умов навчання та життєдіяльності. Водночас важливими ресурсами подолання негативних наслідків воєнного стану виступають соціальна підтримка з боку родини, друзів, викладачів та студентського середовища, розвиток навичок саморегуляції, психологічної стійкості та конструктивних способів подолання стресу. Узагальнення результатів теоретичного аналізу дозволило

дійти висновку, що воєнний стан суттєво впливає на процес соціалізації студентської молоді та створює додаткові ризики виникнення конфліктних ситуацій, агресивної поведінки, соціальної ізоляції й різних форм гендерно зумовленого насильства. Саме тому профілактика насильства в студентському середовищі має враховувати особливості психоемоційного стану молоді та поєднувати інформаційно-просвітницькі, психологічні та соціально-педагогічні заходи.

3. Проаналізовано досвід профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді. Було з'ясовано що профілактична робота в закладах вищої освіти здійснюється на нормативно-правовому, інформаційно-просвітницькому, психологічному та соціально-педагогічному рівнях і реалізується через діяльність психологічних служб, проведення тренінгів, інформаційних кампаній, консультацій, виховних заходів та співпрацю з громадськими організаціями. Особливу увагу було приділено аналізу досвіду Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Встановлено, що в університеті створено нормативні та організаційні умови для забезпечення гендерної рівності, протидії дискримінації, булінгу та гендерно зумовленому насильству, а також реалізуються заходи, спрямовані на підвищення рівня обізнаності студентів щодо проблеми насильства та можливостей отримання допомоги. Разом із тим аналіз показав, що профілактична діяльність потребує подальшого вдосконалення шляхом посилення системності заходів, збільшення кількості практикоорієнтованих форм роботи, активнішого залучення студентів до профілактичних програм та розвитку механізмів раннього виявлення ризиків гендерно зумовленого насильства. Визначено, що найбільшу ефективність мають комплексні програми профілактики, які поєднують просвітницьку, психологічну та соціально-педагогічну складові та орієнтовані на формування в молоді навичок безпечної поведінки, відповідального ставлення до міжособистісних взаємин і готовності протидіяти будь-яким проявам насильства.

4. Проведено емпіричне дослідження та розроблена програма профілактики гендерно зумовленого насильства. Емпірична частина дослідження була спрямована на визначення рівня обізнаності студентської молоді щодо проблеми гендерно зумовленого насильства. В анкетуванні взяли участь 32 студенти різних закладів вищої освіти м. Чернігова. Результати опитування показали, що більшість респондентів має певне уявлення про гендерно зумовлене насильство. 56,3% опитаних зазначили, що знають це поняття, 37,5% знайомі з ним частково, а 6,3% не знайомі. Це свідчить про наявність базової обізнаності.

Дослідження також виявило, що основним джерелом інформації про гендерно зумовлене насильство для студентів є соціальні мережі. Їх зазначили 78,1% респондентів. Заклад освіти як джерело інформації назвали лише 31,2% опитаних.

Важливими є результати щодо впливу воєнного стану на сприйняття проблеми насильства. 71,9% респондентів вважають, що рівень насильства в умовах воєнного стану збільшився. Студенти найчастіше пов'язували це з підвищенням рівня стресу та тривожності, погіршенням психологічного стану населення, вимушеним переміщенням, економічними труднощами та обмеженим доступом до допомоги. Крім того, 68,8% опитаних зазначили, що їхнє відчуття безпеки у суспільстві під час воєнного стану знизилося повністю або частково.

Опитування також показало позитивне ставлення студентів до профілактичних заходів у закладах вищої освіти. 56,3% респондентів вважають такі заходи скоріше необхідними, а 34,4% – вкрай необхідними. Разом це становить 90,7% опитаних.

На основі теоретичного аналізу, вивчення практичного досвіду та результатів анкетування було розроблено програму «Безпечне студентське середовище: профілактика гендерно зумовленого насильства в умовах воєнного стану» яка включає 5 занять: «Розуміємо гендерно зумовлене насильство», «Вчимося розпізнавати насильство», «Знаємо свої права та можливості

отримання допомоги», «Спілкуємося без агресії: навички ненасильницької комунікації», «Піклуємося про себе: психологічна стійкість в умовах війни». Вона орієнтована на студентську молодь віком від 18 до 35 років і може бути використана у діяльності закладів вищої освіти, соціальних працівників, практичних психологів і кураторів академічних груп.

Програма поєднує інформаційно-просвітницький, психологічний і практичний компоненти. Її зміст спрямований на ознайомлення студентів із поняттям і видами гендерно зумовленого насильства, розвиток навичок ненасильницької комунікації, підвищення правової обізнаності, інформування про служби допомоги та підтримку психологічної стійкості в умовах воєнного стану. Важливо, що програма не обмежується теоретичним поясненням проблеми. Вона має практичну спрямованість.

Запропонована програма може допомогти студентам краще розпізнавати прояви насильства, розуміти небезпеку психологічного тиску, контролю, економічної залежності чи кібернасильства. Крім того, вона спрямована на формування вміння звертатися по допомогу, підтримувати постраждалу особу без осуду та будувати взаємодію на основі поваги до особистих меж. У сучасних умовах це особливо важливо, адже профілактична робота не може бути відірваною від реального контексту життя студентів.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого вивчення потребують питання щодо співпраці закладів вищої освіти з різними інституціями у напрямі профілактики гендерно щзумовлено насильства серед студентської молоді. Також доцільно буде порівняти діяльність різних закладів вищої освіти України щодо профілактики цього явища серед студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрєєнкова В. Л., Байдик В. В., Войцях Т. В., Калашник О. А. та ін. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Нічога С. О., 2020. URL: https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2021/01/posibnyk_protydiya-nasylstvu_-dodatok.pdf
2. Андрєєнкова В. Л., Войцях Т. В., Куриленко Т. С., Легенька М. М. Гендерна рівність в освіті: подолання стереотипів та дискримінації : навчально-методичний посібник. Київ : ГО «Ла Страда-Україна», 2025.
3. Безпалько О. В. Вектори розвитку соціальної педагогіки в Україні. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2012. № 3. С. 14–21.
4. ГО «Ла Страда – Україна». Національна гаряча лінія з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми та гендерної дискримінації. URL: <https://la-strada.org.ua/garyachi-liniyi>
5. Журавель Т. В. Соціальна профілактика насильства щодо дітей та молоді : навчально-методичний посібник. Київ : ФОП Буря О. Д., 2015. 192 с.
6. UNICEF Ukraine. Життя дітей під час війни. Лютий 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/documents/life-children-during-war>
7. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
8. Зверєва І. Д. Соціальна робота в Україні: теорія та практика. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.
9. Карамушка Л. М. Класифікація видів соціальної напруженості в освітніх організаціях. Організаційна психологія. Економічна психологія. 2018. №1. С. 27–36. URL: <https://orgpsy-journal.in.ua/userfiles/issues/i12/n12/7.pdf>
10. Кісь О. Жінка в традиційній українській культурі другої половини XIX — початку XX ст. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2012. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/ukr0000024325>

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
12. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
13. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
14. Кримінальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
15. Лавріненко Н. В. Гендерна рівність у контексті соціального розвитку України. Соціологія: теорія, методи, маркетинг. 2018. № 4. С. 82–95.
16. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: державний та недержавний виміри. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2017. № 2. С. 88–97.
17. Максименко С. Д. Загальна психологія : навчальний посібник. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2021. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738699/1/%D0%97%D0%B0%D0%B3%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0_%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_2021%20%281%29.pdf
18. Мельник Т. М. Гендерна політика в Україні. Київ : Логос, 2004. 248 с.
19. Мельник Т. М., Кобелянська Л. С. (ред.). Основи теорії гендеру : навчальний посібник. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.
20. Міністерство внутрішніх справ України. Кількість заяв про вчинення домашнього насильства збільшується — Катерина Павліченко. 07.03.2024. URL: <https://mvs.gov.ua/news/kilkist-zaiav-pro-vcinennia-domasnyogo-nasilstva-zbilsujetsia-katerina-pavlicenko>
21. Міністерство освіти і науки України. Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні :

лист від 29.03.2022 № 1/3737-22. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zabezpechennya-psihologichnogo-suprovodu-uchasnikiv-osvitnogo-procesu-v-umovah-voyennogo-stanu-v-ukrayini>

22. Міністерство соціальної політики України. Запобігання та протидія насильству. URL: <https://www.msp.gov.ua/about/klyuchovi-napryamy/zapobihannya-ta-protydiya-nasyilstvu>

23. Могильницька К. М. Соціально-психологічні особливості студентської молоді в умовах воєнного стану. *Шістнадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання : матеріали Міжнародної наукової конференції (23 квітня 2026 року, м. Чернігів) / за наук. ред. Н. І. Зайченко. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2026. Т. 2 : Соціальна робота та соціальна педагогіка. С.140–143.* URL: <https://drive.google.com/file/d/1cIGshbVuWTwQ3sSUfnJlXZs-W-MWz7YB/view>

24. Москаленко В. В. Соціальна психологія : підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. URL: <https://library.nusta.edu.ua/depository/%D0%9E%D1%86%D0%B8%D1%84%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%96%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8/%D0%A1%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20.%D0%9C%D0%BE%D1%81%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92.%D0%92.%282008%29.pdf>

25. Основи теорії гендеру : навчальний посібник / ПРООН; Київський інститут гендерних досліджень; редкол.: В. П. Агеєва, Л. С. Кобелянська, М. М. Скорик ; відп. ред. М. М. Скорик. Київ : К.І.С., 2004. 536 с. URL: https://genderindetail.org.ua/netcat_files/58/66/osnovy_teorii_genderu.pdf

26. Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025

- року : постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-п#Text>
27. Попередження насильства в закладах освіти : методичний посібник для педагогічних працівників. Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/02/18/Posibnyk_POPEREDZHENNYA_NASYLS_TVA.pdf
28. Поліщук В. А. Соціальна профілактика насильства в сім'ї: теоретико-практичні засади. Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. 304 с.
29. Положення про порядок врегулювання конфліктних ситуацій у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1r9tsxpf7Gs4glwV32SUs7hIVQCIEUW0/view>
30. Положення про психологічну службу Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2024. URL: https://drive.google.com/file/d/15ikm3LWuU0jpW5_hf5lVcQ-6M79ui0HV/view
31. Положення щодо протидії булінгу (цькуванню) у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2024. URL: <https://drive.google.com/file/d/1RPbQSStIvoU1zrK1euWPxH9rHJQO5C5j/view>
32. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>
33. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

34. Про затвердження Типової програми для кривдників : наказ Міністерства соціальної політики України від 01.10.2018 № 1434. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1222-18#Text>
35. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text>
36. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
37. UNFPA Ukraine. Програма з протидії та запобігання гендерно зумовленому насильству. URL: <https://ukraine.unfpa.org/uk/topics/програма-з-протидії-та-запобігання-гендерно-зумовленому-насильству>
38. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.12.2022 № 1163-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text>
39. Протидія гендерно зумовленому насильству : офіційний вебресурс ГО «Дівчата». URL: <https://divchata.org/combating-gbv>
40. Рень Л. В. Формування толерантності як особистісної характеристики фахівців із соціальної роботи. *Організація освітнього середовища : матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Запоріжжя, 2024. С. 114–116. URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/spp/nauka/ped/zb_mnik_konferents_yi_oos_2024__1_.pdf
41. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія : навчальний посібник. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Академія, 2017. URL: <https://hups.mil.gov.ua/assets/uploads/library/nadhodzhennya/lipen-veresen-2018/pdf/42.pdf>
42. Сарнацька А., Семигіна Т. Жінки та гендерне насильство: інтервенції для підвищення безпеки. Київ : Видавництво ТОВ «7БЦ», 2025. 352 с.

43. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 488 с.
44. Урядовий контактний центр. Гаряча лінія з питань протидії торгівлі людьми, запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей 1547. URL: <https://1547.ukc.gov.ua/>
45. Федоришин Г. М. Гендерні стереотипи як чинник домашнього насильства. Збірник наукових праць: психологія. 2018. № 22. С. 26–32.
46. Чернігівська обласна військова адміністрація. 50 спеціалізованих служб підтримки постраждалих від насильства осіб діє на Чернігівщині. 25.11.2024. URL: <https://cg.gov.ua/index.php?id=507212&tp=page>
47. American Psychological Association. Building your resilience. URL: <https://www.apa.org/topics/resilience/building-your-resilience>
48. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women : UN General Assembly Resolution 34/180, 18.12.1979. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>
49. Declaration on the Elimination of Violence against Women : UN General Assembly Resolution 48/104, 20.12.1993. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women>
50. European Union Agency for Fundamental Rights. Violence against women: an EU-wide survey. Main results. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2014. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2014/violence-against-women-eu-wide-survey-main-results-report>
51. Inter-Agency Standing Committee. Guidelines for Integrating Gender-Based Violence Interventions in Humanitarian Action. 2015. URL: <https://gbvguidelines.org/en/>
52. Stoilova M., Livingstone S., Khazbak R. Investigating Risks and Opportunities for Children in a Digital World: A Rapid Review of the Evidence on Children's

- Internet Use and Outcomes. Florence : UNICEF Office of Research – Innocenti, 2021. URL: <https://www.unicef.org/innocenti/reports/investigating-risks-and-opportunities-children-digital-world>
53. UNFPA. My Body, My Life, My World: Operational Guidance. Module 7. Young People in Humanitarian Settings. URL: https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/UNFPA-MBMLMW-MOD7_EN.pdf
54. UNFPA. Technology-facilitated Gender-Based Violence: Making All Spaces Safe. 2021. URL: <https://www.unfpa.org/publications/technology-facilitated-gender-based-violence-making-all-spaces-safe>
55. UNFPA. The Inter-Agency Minimum Standards for Gender-Based Violence in Emergencies Programming. 2019. URL: <https://www.unfpa.org/publications/inter-agency-minimum-standards-gender-based-violence-emergencies-programming>
56. UNFPA. Ukraine Emergency Situation Report #23 — 17 May 2024. 2024. URL: <https://www.unfpa.org/resources/ukraine-emergency-situation-report-23-17-may-2024>
57. UN Women, CARE International. Rapid Gender Analysis of Ukraine. 2022. URL: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-05/Rapid-Gender-Analysis-of-Ukraine-en.pdf>
58. Universal Declaration of Human Rights : UN General Assembly Resolution 217 A, 10.12.1948. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/universal-declaration-human-rights>
59. World Health Organization. Mental health in emergencies. 06.05.2025. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-in-emergencies>
60. World Health Organization. World Mental Health Report: Transforming Mental Health for All. Geneva : WHO, 2022. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240049338>
61. World Health Organization. World Report on Violence and Health / ed. by E. G. Krug et al. Geneva : WHO, 2002. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9241545615>

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Воєнний стан – особливий правовий режим, який вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії, загрози нападу чи небезпеки державній незалежності та територіальній цілісності України. У межах роботи воєнний стан розглядається як чинник, що впливає на психологічний стан, відчуття безпеки та соціальні умови життя студентської молоді.

Гендер – соціально сформована система уявлень про ролі, поведінку, обов'язки, можливості та очікування щодо жінок і чоловіків у суспільстві. Гендер пов'язаний не лише з біологічною статтю, а й із соціальними нормами, стереотипами та моделями взаємодії між людьми.

Гендерна дискримінація – нерівне ставлення до людини через її стать або гендерну належність, що обмежує її права, свободи, можливості або участь у суспільстві.

Гендерна рівність – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації в усіх сферах суспільного життя. Вона передбачає, що людина не повинна мати менше прав, поваги чи можливостей через свою стать.

Гендерні стереотипи – стійкі та спрощені уявлення про те, якими «мають бути» жінки й чоловіки, яку поведінку вони повинні демонструвати та які ролі виконувати. Такі стереотипи можуть обмежувати людину, підтримувати нерівність і створювати підґрунтя для насильства.

Гендерно зумовлене насильство – насильство, яке вчиняється щодо людини через її стать, гендерну роль, гендерну ідентичність або нерівне становище у суспільстві. Воно може проявлятися у фізичній, психологічній, сексуальній, економічній або цифровій формах.

Домашнє насильство – дії або бездіяльність фізичного, психологічного, сексуального чи економічного характеру, що вчиняються в сім'ї, між

родичами, подружжям, колишнім подружжям або особами, які проживають чи проживали разом.

Економічне насильство – форма насильства, що проявляється у контролі над коштами, забороні працювати чи навчатися, позбавленні людини житла, їжі, майна, документів або можливості самостійно розпоряджатися власними ресурсами. Така форма насильства створює залежність постраждалої особи від кривдника.

Заклад вищої освіти – освітня установа, у якій студенти здобувають вищу освіту, професійні знання, соціальний досвід і навички взаємодії. У контексті дослідження заклад вищої освіти розглядається також як простір профілактики насильства, формування гендерної культури та безпечного освітнього середовища.

Інформаційно-просвітницька робота – system заходів, спрямованих на поширення знань, формування обізнаності та зміну ставлення до певної соціальної проблеми. У профілактиці гендерно зумовленого насильства вона включає лекції, тренінги, пам'ятки, інформаційні кампанії, консультації та роз'яснення алгоритмів звернення по допомогу.

Кібербулінг – форма агресивної поведінки в цифровому середовищі, що проявляється через систематичні образи, приниження, погрози, висміювання або поширення принизливої інформації про людину в інтернеті.

Кібернасильство – форма насильства, що здійснюється за допомогою цифрових технологій, соціальних мереж, месенджерів або інших онлайн-платформ. До нього належать онлайн-переслідування, погрози, шантаж, поширення особистої інформації без згоди, принизливі повідомлення, контроль активності в мережі та вимагання інтимних матеріалів.

Кривдник – особа, яка вчинила насильство або застосовує контроль, примус, приниження, погрози чи інші насильницькі дії щодо іншої людини.

Насильство за ознакою статі – дії, спрямовані проти людини через її стать, які завдають або можуть завдати фізичної, психологічної, сексуальної чи економічної шкоди. Це поняття близьке до гендерно зумовленого насильства і використовується у правовому та соціальному контексті.

Онлайн-переслідування – нав’язливі, небажані або загрозливі дії в інтернеті, спрямовані на залякування, контроль, приниження або психологічний тиск на людину.

Освітнє середовище – сукупність умов, відносин, правил, цінностей і форм взаємодії, у яких відбувається навчання, виховання та соціалізація студентів.

Постраждала особа – людина, яка зазнала насильства у будь-якій формі. У контексті роботи постраждала особа може потребувати психологічної, правової, соціальної або медичної допомоги.

Профілактика – система заходів, спрямованих на попередження виникнення певної проблеми, зменшення ризиків її поширення та формування безпечної поведінки. У роботі профілактика розглядається як діяльність, спрямована на запобігання гендерно зумовленому насильству серед студентської молоді.

Психологічне насильство – форма насильства, що проявляється через образи, приниження, погрози, маніпуляції, контроль, залякування, знецінення, ізоляцію або постійний емоційний тиск. Його наслідки не завжди помітні зовні, але можуть суттєво впливати на самооцінку, психічний стан і відчуття безпеки людини.

Сексуальне насильство – будь-які дії сексуального характеру, вчинені без добровільної, вільної та усвідомленої згоди людини. Воно може включати примус, погрози, домагання, шантаж, небажані дотики або інші форми сексуального тиску.

Соціально-педагогічна профілактика – напрям соціально-педагогічної діяльності, спрямований на попередження негативних явищ, формування

безпечної поведінки, розвиток соціальних навичок, правової культури та відповідального ставлення до себе й інших людей.

Студентська молодь – соціально-вікова група молодих людей, які здобувають освіту у закладах вищої освіти. Для цієї групи характерні активна соціалізація, професійне самовизначення, формування цінностей, моделей поведінки та міжособистісних стосунків.

Тренінг – інтерактивна форма навчальної або профілактичної роботи, що передбачає активну участь студентів, обговорення, вправи, аналіз ситуацій і формування практичних навичок. У профілактиці гендерно зумовленого насильства тренінги допомагають не лише отримати інформацію, а й навчитися діяти у складних ситуаціях.

Фізичне насильство – форма насильства, що передбачає застосування фізичної сили або загрозу її застосування. Воно може включати побиття, штовхання, удари, обмеження руху, заподіяння тілесних ушкоджень або інші дії, що загрожують здоров'ю чи життю людини.

Цифрова безпека – сукупність знань і навичок, які допомагають людині захищати особисті дані, приватність, онлайн-акаунти та власну безпеку у цифровому середовищі.

Цифрове середовище – простір онлайн-комунікації, до якого належать соціальні мережі, месенджери, освітні платформи, сайти, форуми та інші інтернет-ресурси. У житті студентської молоді цифрове середовище є важливим місцем спілкування, навчання та отримання інформації, але водночас може містити ризики кібернасильства.

Додаток А**Опитувальник**

Рівень обізнаності студентської молоді щодо проблеми гендерно
зумовленого насильства

URL: <https://forms.gle/kTBAkhGcKC2RPrkZ9>

1. Ваш вік _____

2. Ваша стать

жіноча

чоловіча

інше

не хочу відповідати

3. На якому курсі Ви навчаєтесь?

1 курс

2 курс

3 курс

4 курс

магістратура

4. Де Ви проживаєте під час навчання?

у гуртожитку

вдома

орендоване житло

Інше:

5. Чи знайоме Вам поняття «гендерно зумовлене насильство»?

так

частково

ні

6. Як Ви розумієте поняття «гендерно зумовлене насильство»? _____

7. Які форми гендерно зумовленого насильства Вам відомі?

фізичне

психологічне

сексуальне

економічне

кібернасильство

Інше: _____

8. Звідки Ви отримували інформацію про проблему гендерно зумовленого насильства?

соціальні мережі

заклад освіти

медіаресурси (соцмережі, сайти та ін.)

друзі або знайомі

спеціальні тренінги чи лекції

не чув/чула такого поняття

Інше: _____

9. На Вашу думку, наскільки поширеною є проблема гендерно зумовленого насильства в Україні?

дуже поширена

досить поширена

малопоширена

важко відповісти

10. Як, на Вашу думку, воєнний стан вплинув на ситуацію з гендерно зумовленим насильством?

рівень насильства збільшився

рівень насильства зменшився

суттєво не змінився

важко відповісти

Інше: _____

11. Як, на Вашу думку, воєнний стан впливає на причини та фактори гендерно зумовленого насильства?

підвищення рівня стресу та тривожності

економічні труднощі

вимушене переміщення

погіршення психологічного стану населення

обмежений доступ до допомоги та соціальних служб

не впливає суттєво

Інше: _____

12. Як Ви оцінюєте рівень особистої безпеки у суспільстві під час воєнного стану

значно знизився

частково знизився

не змінився

підвищився

важко відповісти

13. Наскільки Ви обізнані щодо можливостей отримання допомоги у випадку гендерно зумовленого насильства?

добре обізнаний(а), знаю конкретні служби та контакти

частково обізнаний(а)

маю загальне уявлення, але не знаю конкретних звернень

не обізнаний(а)

14. Якщо знаєте, вкажіть, куди саме можна звернутися за допомогою: _____

15. Як Ви оцінюєте наявність та ефективність заходів із профілактики гендерно зумовленого насильства у Вашому закладі освіти?

такі заходи регулярно проводяться і є ефективними

заходи проводяться, але їх недостатньо

заходи проводяться рідко

такі заходи не проводяться

важко відповісти

16. Якщо такі заходи проводилися, які саме? _____

17. Як Ви оцінюєте необхідність проведення профілактичних заходів щодо гендерно зумовленого насильства у закладах вищої освіти?

це вкрай необхідно

скоріше необхідно

важко відповісти

скоріше не потрібно

не потрібно

18. Які заходи, на Вашу думку, є найбільш ефективними для профілактики насильства?

тренінги

лекції

інформаційні кампанії

консультації психолога

Інше: _____

19. Чи маєте Ви досвід участі у заходах, спрямованих на профілактику насильства?

так, брав(ла) участь неодноразово

так, брав(ла) участь один раз

ні, не брав(ла) участі

20. Наскільки Ви зацікавлені в участі у заходах, спрямованих на профілактику гендерно зумовленого насильства?

дуже зацікавлений(а)

скоріше зацікавлений(а)

важко відповісти

скоріше не зацікавлений(а)

не зацікавлений(а)

21. Які пропозиції щодо профілактики гендерно зумовленого насильства серед студентської молоді Ви могли б запропонувати? _____